

SPRÁVA PDCS Z PARTICIPATÍVNEHO PROCESU PRIPOMIENKOVANIA NÁVRHU NÁRODNÝCH PRIORÍT IMPLEMENTÁCIE AGENDY 2030

Máj 2018

Správu spracovala Karolína Miková, PDCS.

Obsah

1. Úvod.....	2
2. Popis participatívneho procesu	3
2.1. Ciele participatívneho procesu	3
2.2. Postup a vyhodnotenie participatívneho procesu	3
3. Hlavné pripomienky a návrhy k celkovému dokumentu.....	8
3.1. Diskusia o potrebe pomenovania vízie Slovenska	9
3.2. Diskusia k horizontálnym princípom.....	11
4. Hlavné pripomienky a návrhy k téme Udržateľný ekonomický rast pri starnúcej populácii a v meniacom sa globálnom prostredí.....	13
5. Hlavné pripomienky a návrhy k téme Vzdelanie pre udržateľný rozvoj.....	17
6. Hlavné pripomienky a návrhy k téme Zdravie a kvalita života.....	23
7. Hlavné pripomienky a návrhy k téme Udržateľné sídla a krajina v kontexte zmeny klímy.	28
8. Hlavné pripomienky a návrhy k téme Eliminácia chudoby a sociálna inklúzia	33
9. Hlavné pripomienky a návrhy k téme Právny štát, demokracia a bezpečnosť	38
Príloha č. 1: Zoznam členov Komory zainteresovaných aktérov	41
Príloha č. 2: Profily expertiek a expertov	43

Podklady pre správu pripravili: Karolína Miková, Bohdan Smieška, Dušan Ondrušek, Peter Guštafik, Anna Zemanová, Miroslava Žilinská, Adela Tihláríková, Katarína Bajzíkova, Zuzana Fialová, Monika Náglová, Ľuboslava Šefčíková, Monika Gašparová, Tomáš Hallon, Melinda Simonová a Magdaléna Šimková.

Fotografie: archív PDCS a Eva Albertová

1. Úvod

V súlade s medzinárodným záväzkom Slovenskej republiky implementovať Agendu 2030 (viac [tu](#)) Úrad podpredsedu vlády SR pre informatizáciu a investície (ÚPPVII) v spolupráci so splnomocnencom vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti Martinom Giertlom inicioval koncom roku 2017 participatívny proces identifikovania národných priorit implementácie Agendy 2030.

Participatívny proces vychádza a nadväzuje na predchádzajúce dokumenty a kroky ÚPPVII.

[Návrh postupu vnútroštátnej implementácie Agendy 2030](#) schválila vláda SR 24. júla 2017 a tento dokument nastavuje rámec pre lepšiu koordináciu a účinnejšie riešenie komplexných prierezových problémov, ktoré sú v pôsobnosti viacerých štátnych orgánov a inštitúcií.

Následne bola ustanovená Rada vlády SR pre Agendu 2030 pre udržateľný rozvoj a tá na svojom prvom zasadnutí 12. decembra 2017 schválila dokument [Východiská prípravy národných priorit implementácie Agendy 2030](#). Tento materiál bol vypracovaný odborníkmi Prognostického ústavu Slovenskej akadémie vied a predstavuje návrh piatich kľúčových tém pre rozvoj Slovenska do roku 2030. Dokument predstavuje úvodný expertný vstup do ďalšej diskusie o národných prioritách implementácie Agendy 2030. Tento dokument je súčasne základným východiskovým dokumentom participatívneho procesu.

Na tom istom zasadnutí Rada vlády SR pre Agendu 2030 pre udržateľný rozvoj schválila aj [Návrh participatívneho procesu určenia národných priorit implementácie Agendy 2030](#). Tento dokument popisuje základný postup zapojenia zainteresovaných aktérov a verejnosti do diskusie o dlhodobých prioritách Slovenska do konca mája 2018, vo fáze pripomienkovania návrhu kľúčových tém/priorit implementácie Agendy 2030.

Participatívny proces bol, v spolupráci s neziskovou organizáciou PDCS, oficiálne spustený 20. februára 2018.

Facilitátorom participatívneho procesu bolo PDCS, o.z. na základe zmluvy uzavretej s ÚPPVII v rámci projektu „Vybudovanie intervenčnej logiky strategického plánovania v ústredných orgánoch štátnej správy“, podporeného z Operačného programu Efektívna verejná správa.

PDCS má dlhoročné skúsenosti s vedením procesov participatívnej tvorby verejných politík napríklad pri revízii stratégie a tvorbe akčných plánov Stratégie SR pre integráciu Rómov do roku 2020 a pre Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity (2014-2015) alebo pri tvorbe Stratégie rozvoja kultúry na roky 2014-2020 a jej akčných plánov pre Ministerstvo kultúry SR (2013-2014). Facilitátorský tím PDCS viedla Karolína Miková, PhD.

2. Popis participatívneho procesu

2.1. Ciele participatívneho procesu

Cieľmi participatívneho procesu pripomienkovania návrhu národných priorít implementácie Agendy 2030 bolo:

- ❖ Identifikovať a **zapojiť zainteresovaných aktérov do diskusie o národných prioritách implementácie Agendy 2030** na Slovensku,
- ❖ **Validovať/ podrobiť oponentúre [návrh piatich kľúčových tém/ národných priorít implementácie Agendy 2030](#)** (pripravený Prognostickým ústavom SAV) a **vytvoriť podklad pre rozhodovanie Rady vlády SR pre Agendu 2030 pre udržateľný rozvoj**,
- ❖ **Informovať verejnosť** (najmä prostredníctvom [webovej stránky](#)) o Agende 2030, navrhovaných národných prioritách, participačných aktivitách a možnostiach účasti verejnosti pri implementácii a monitoringu národných priorít Agendy 2030.

Vzhľadom na veľmi limitovaný čas na participačný proces (tri mesiace od 20. februára do 20. mája 2018) sme zvolili úroveň participácie, ktorá znamená pozvanie zainteresovaných aktérov do diskusie a výmeny argumentov vo vzťahu ku zamýšľanej verejnej politike (pre bližšie informácie pozri 2. úroveň participácie v [Pravidlách zapájania verejnosti do tvorby verejných politík, 2014](#)). Zainteresovaná verejnosť v tejto úrovni participácie vstupuje do aktívnej roly a podieľa sa na formulovaní zdôvodnení pre konkrétnu podobu národných priorít Agendy 2030. Tento stupeň nepredpokladá, že verejnosť a zainteresovaní aktéri budú rozhodovať o výslednej politike. Táto rola je rezervovaná Rade vlády pre Agendu 2030 pre udržateľný rozvoj, v ktorej sú však reprezentovaní niektorí kľúčoví zainteresovaní aktéri (pre bližšie informácie pozri kapitolu 4. Inštitucionálny rámec v [Návrhu postupu vnútroštátnej implementácie Agendy 2030](#) a [Štatút Rady vlády pre Agendu 2030 pre udržateľný rozvoj](#)).

2.2. Postup a vyhodnotenie participatívneho procesu

1) Na základe predbežného návrhu národných priorít Prognostického ústavu SAV sme identifikovali približne 250 zainteresovaných aktérov, a to najmä z organizácií občianskej spoločnosti, think tankov, expertných inštitúcií, akadémie, univerzít, asociácií podnikateľských subjektov, Združenia miest a obcí Slovenska (ZMOS), Únie miest Slovenska, Združenia samosprávnych krajov SK8, regionálnych subjektov, odborových zväzov. Z tohto celkového počtu 250 oslovených aktérov sa na participatívnom procese nakoniec zúčastnilo **148 ľudí**. Výrazne menší záujem o účasť na participatívnom procese sme zaznamenali najmä od zástupcov podnikateľských asociácií a zástupcov profesných a odborových zväzov. Ich slabé zapojenie bolo priamo pomenované aj účastníkmi tematických seminárov k téme Udržateľný ekonomický rast pri starnúcej populácii a v meniacom sa globálnom prostredí. **56 kľúčových aktérov** bolo prizvaných do **Komory zainteresovaných**

aktérov, členmi komory sa stalo 42 osôb. (Príloha 1: Zoznam členov Komory Zainteresovaných aktérov).

Tabuľka č. 1: Rozloženie zúčastnených zainteresovaných aktérov podľa sektorov

Rozloženie podľa sektorov	počet	% z počtu zúčastnených ¹
Zástupcovia štátnej správy a inštitúcií v jej zriaďovateľskej pôsobnosti	19	13%
Zástupcovia samospráv rôznych stupňov	18	12%
Poslankyne Národnej rady SR	3	2%
Zástupcovia organizácií občianskej spoločnosti (okrem organizácií vybraných nižšie)	67	45%
Zástupcovia podnikateľských asociácií	4	3%
Zástupcovia profesijných a odborových združení	5	3%
Zástupcovia študentov	8	5%
Zástupcovia škôl a verejných výskumných inštitúcií	15	10%
Zástupcovia cirkví a nimi zriadených organizácií	3	2%
Nezaradení účastníci/čky	7	4%

Okrem hlavného participatívneho procesu zorganizovala IUVENTA v koordinácii s ÚPPVII

paralelný proces zapojenia mladých ľudí do diskusie o národných prioritách implementácie Agendy 2030. O výsledkoch tejto diskusie informovali dvaja zástupcovia stredoškôľakov na druhom, ako aj treťom zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov. Diskusie mladých ľudí sa na dvoch stretnutiach zúčastnilo 22 účastníkov. Z komory

tiež zaznel návrh na intenzívnejšie zapojenie mladej generácie, ľudí do 30 rokov (o budúcnosti ktorých v Agende 2030 rozhodujeme) do participatívneho procesu.

2) Vytvorená **Komora zainteresovaných aktérov** (súčasť Pracovnej skupiny pre Implementáciu Agendy 2030 a prípravu Národného investičného plánu SR na roky 2018 - 2030², ktorá priamo podlieha Rade vlády SR pre Agendu 2030 pre udržateľný rozvoj) sa v priebehu participatívneho procesu (február až máj 2018) stretla trikrát. Zodpovednosťou komory bolo aktívne sledovať a prepájať aktivity prebiehajúce v tematických stretnutiach a v záverečnej fáze participatívneho procesu pomenovať odporúčania pre národné priority. Na prvom stretnutí **Komory zainteresovaných aktérov** zaznela požiadavka aby členovia

¹ Po sčítaní sa nerovná 100% z dôvodu 1 účastníka, ktorý zastupoval MVO aj štátny sektor.

² Ďalej len "Pracovná skupina pre Agendu 2030 a NIP"

Komory zainteresovaných aktérov mali **prístup k budúcim výstupom Pracovnej skupiny pre Agendu 2030 a NIP** (napr. indikátorom a pod). Tiež zaznelo očakávanie aby **rola Komory zainteresovaných aktérov pokračovala aj po ukončení participatívneho procesu** a aby sa spolupodieľala aj na tvorbe následných krokov/špecifických cieľov implementácie Agendy 2030.

3) Ku každej z navrhovaných kľúčových tém/priorít (Tabuľka č. 2) sme zorganizovali **dva tematické semináre³**, ktoré umožnili zainteresovaným aktérom a odbornej verejnosti zoznámiť sa s predbežným návrhom národných priorít implementácie

Agendy 2030, pripomienkovať a dopĺňať ich výber prípadne formulovať odporúčania. Prvé kolo stretnutí k piatim pôvodným prioritám prebehlo v marci 2018 v Nitre, Banskej Bystrici, Zvolene a Poprade. Druhé kolo stretnutí, už k šiestim témam, prebehlo v apríli a stretnutia sa konali v Bratislave. Celková účasť na tematických stretnutiach bola

123 ľudí. Niektorí účastníci sa zúčastnili viacerých stretnutí, prípadne viacerých tém, takže ak ich započítame len raz, tak výsledkom je 106 expertov a zainteresovaných aktérov participujúcich na tematických seminároch. Zo seminárov boli spracované zápisy, ktoré boli rozposlané účastníkom a súčasne sú prístupné na [webovej stránke ÚPPVII](#). Z celého procesu je spracovaná táto správa, ktorá bude rovnako zverejnená na webovej stránke úradu. Okrem aktívnej účasti na stretnutiach 16 zainteresovaných aktérov poslalo svoje pripomienky aj písomne.

4) Participačné aktivity mali byť **okrem zverejňovania informácií na webovej stránke ÚPPVII** podporené aj **verejnou kampaňou o Agende 2030**. Všetky informácie o termínoch a miestach konania tematických stretnutí, ako aj kontakty na zodpovedné pracovníčky i zápisy z jednotlivých stretnutí boli priebežne zverejňované na webovej stránke ÚPPVII.

Širšia verejná kampaň o Agende 2030 a o možnostiach zapojenia verejnosti do implementácie a monitoringu Agendy 2030 na Slovensku sa zatiaľ nerealizovala. Na potrebu trvalej informačnej kampane vo všetkých diskutovaných témach Agendy 2030 upozornili aj členovia Komory zainteresovaných aktérov.

---

³ Výnimkou je téma Právny štát, demokracia a bezpečnosť, ktorá bola doplnená na odporúčanie Komory zainteresovaných aktérov a ku ktorej bolo jedno tematické stretnutie v apríli v Bratislave.

Tabuľka č. 2: Kľúčové oblasti pre rozvoj SR do roku 2030 – Verzia Prognostického ústavu s doplnenou témou Právny štát, demokracia a bezpečnosť

Téma	SDGs	Hlavné výzvy
Udržateľný ekonomický rast pri starnúcej populácii a v meniacom sa globálnom prostredí	 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Udržanie konvergenčného procesu s jadrom EÚ ➤ Prechod na intenzívne zdroje ekonomického rastu (technologické a organizačné inovácie). ➤ Reštrukturalizácia odvetví smerom k vyššej pridanej hodnote ➤ Zabezpečenie fiškálnej udržateľnosti. Generovanie verejných príjmov na udržanie sociálnych služieb štátu pri starnutí populácie ➤ Smerovanie k obehovej ekonomike, ekologickej výrobe a spotrebe, za znižovania dotácií do problematických odvetví a internalizácie externých sociálnych a environmentálnych nákladov
Vzdelanie pre udržateľný rozvoj	 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kvalita základného školstva a výsledky žiakov v medzinárodnom testovaní ➤ Inkluzívnosť vzdelávacieho systému, rovnaké príležitosti pre všetky deti a miera sociálnej mobility ➤ Kvalita a dostupnosť trhu práce pre všetky skupiny obyvateľov ➤ Štrukturálny nesúlad medzi ponukou pracovnej sily a dopytom trhu práce, nedostatočná pripravenosť pracovnej sily ➤ Spravodlivý prístup ku kvalite vzdelania a celoživotné vzdelávanie ➤ Odliv mozgov
Zdravie a kvalita života	 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kvalita životného prostredia a zlepšenie zdravotného stavu obyvateľstva. ➤ Potravinová bezpečnosť, udržateľné poľnohospodárstvo a lesné hospodárstvo, výživa obyvateľstva. ➤ Ekologické poľnohospodárstvo ako faktor zdravia a zároveň ekonomická príležitosť ➤ Bezpečnosť obyvateľov pred vonkajšími a vnútornými rizikami a ochrana kľúčovej infraštruktúry.

<p>Udržateľné sídla a krajina v kontexte zmeny klímy</p>		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Riešenie problému zmeny klímy cestou znižovania emisií skleníkových plynov a spotreby fosílnych palív. ➤ Zabezpečenie spoľahlivej, udržateľnej, modernej a cenovo dostupnej energie. ➤ Udržateľná mobilita so zníženou spotrebou fosílnych palív a zmenou spôsobu a rozsahu dopravy. ➤ Udržateľné využívanie ekosystémov, zachovanie biodiverzity a podpora adaptačných opatrení na zmenu klímy. ➤ Udržateľný, spoľahlivý a moderný systém energie pre všetkých. ➤ Podmienky pre inteligentné mestá a inteligentnú infraštruktúru.
<p>Eliminácia chudoby a sociálna inklúzia</p>		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Zníženie sociálnych a ekonomických nerovností medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva ➤ Integrácia marginalizovanej rómskej populácie ➤ Zabezpečenie prístupu k zdravotne nezávadnej vode pre všetkých ➤ Zabránenie inštitucionálnej diskriminácii chudobných ľudí a stigmatizovaných etnických menšín a zabezpečenie nediskriminačného prístupu k sociálnym a zdravotníckym službám ➤ Inštitucionálny rámec pre spravodlivé prerozdelenie disponibilných zdrojov
<p>Právny štát, demokracia a bezpečnosť</p>		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Zlepšiť vymožitelnosť práva vo všetkých typoch súdnych, správnych a iných konaní. ➤ Zabezpečiť a posilniť prístup k spravodlivosti pre všetkých, vrátane osôb bez finančných zdrojov, osôb obmedzených na osobnej slobode, whistleblowerov a iných znevýhodnených osôb/skupín, s cieľom zabezpečiť dodržanie princípov spravodlivého súdneho procesu. ➤ Silné, transparentné, nezávislé a nestranné kontrolné, inšpekčné a vyšetrovacie inštitúcie. ➤ Posilniť nezávislosť verejnoprávnych médií a zabezpečiť prístup verejnosti k pluralitným zdrojom informácií prostredníctvom účinných pravidiel zákazu koncentrácie médií. ➤ Posilniť mechanizmy, nástroje a metódy odhaľovania a potierania korupcie vo všetkých sférach života. ➤ Presadiť účinnú aplikáciu princípov výkonnostnej kontroly efektivity vynakladania verejných prostriedkov. ➤ Posilniť implementáciu princípov rodovej rovnosti a elimináciu domáceho násillia.

Za spracovanie výstupov diskusií do návrhu národných priorít implementácie Agendy 2030, ktoré boli predložené najprv na rokovaní Pracovnej skupiny pre Agendu 2030 a NIP a následne Rade vlády pre Agendu 2030 pre udržateľný rozvoj bol zodpovedný **expertný tím** pod vedením Dany Šimovej, PhD. zložený z Ing. Jaroslava Vokouna (téma Udržateľný ekonomický rast pri starnúcej populácii a v meniacom sa globálnom prostredí), Mgr. Zuzany

Polačkovej, MA, (téma Vzdelanie pre udržateľný rozvoj), MUDr. Tomáša Szalaya, PhD. (téma Zdravie a kvalita života), Ing. Miroslava Mojžiša, PhD. (téma Udržateľné sídla a krajina v kontexte zmeny klímy), Mgr. Laca Oravca (téma Eliminácia chudoby a sociálna inklúzia) a JUDr. Michala Davalu PhD. LL.M. (doplnená téma Právny štát, demokracia a bezpečnosť). (Príloha 2: Profily expertiek a expertov).

Výsledný dokument, ktorý expertný tím vytvoril na základe podkladového dokumentu Prognostického ústavu SAV a výsledkov participatívneho procesu je dokument [Návrh národných priorit implementácie Agendy 2030](#) a v júni 2018 bude predložený na rokovanie vlády SR.

3. Hlavné pripomienky a návrhy k celkovému dokumentu

V diskusiách viackrát zaznela výhrada voči paralelnej príprave priorit implementácie Agendy 2030 pre Slovensko a tvorbou Národného investičného plánu (NIP). Podľa účastníkov by sa NIP mal pripravovať podľa stratégie vytvorenej na základe priorit implmentácie Agendy 2030 a nie paralelne, lebo neskôr sa môže ukázať, že na kľúčové opatrenia nebudú financie. V súčasnosti je pilotný NIP už v procese posudzovania vplyvov na životné prostredie (SEA) a v medzirezortnom pripomienkovom konaní, čo účastníci považujú za nekonceptčné. Ak je

pilotný NIP iba mapovaním dopytu/ východiskového stavu/ pripravenosti rezortov z hľadiska rozpracovanosti projektov, tak by takto mal byť aj prezentovaný a malo by to byť v dokumente deklarované. Účastníci vyjadrili pochybnosti ohľadom reálnosti vyradovania projektov v súčasnosti zaradených do pilotného NIP, ktoré nebudú v súlade s

prioritami implementácie Agendy 2030 dohodnutými v rámci participatívneho procesu (aj keď pilotný NIP neobsahuje alokáciu finančných prostriedkov na plánované projekty). Očakávaním účastníkov je, že základňou plánovania konkrétnych projektov je strategické plánovanie, ktoré vyžaduje adekvátny čas a výrazné zapojenie zainteresovaných aktérov.

Účastníkov zaujímalo, čo sa udeje s výsledkami participatívneho procesu a ako budú využité. Formulovali silnú potrebu spoločnej diskusie v rámci ďalšej fázy procesu tvorby stratégie, a to diskusie o konkrétnych cieľoch, ako aj pri nastavení indikátorov na meranie ich plnenia. Zaznelo odporúčanie pomenovať mílniky ďalšieho procesu tvorby stratégie, t.j. mílniky tvorby dokumentu, ktorý by mal ďalej rozpracovávať národné priority implementácie Agendy 2030 do strategického dokumentu so špecifickými cieľmi, opatreniami a rozpočtami.

Súčasne na stretnutiach zaznelo, že na spracovanie tak veľkej a širokej témy sú potrebné aspoň dva roky intenzívneho stretávania sa odborníkov a zainteresovaných aktérov, ktorí by viedli participatívne diskusie. Tieto stretnutia účastníci vnímajú ako iniciačné stretnutia pred formuláciou konkrétnych cieľov a indikátorov. Účastníci vyjadrili obavu z implementácie pripravovanej stratégie, keďže z minulých mnohopočetných strategických dokumentov nie je zjavné čo z ich bolo realizované a kam Slovensko posunuli. Viackrát zazneli obavy, že z diskutovaných prioritných oblastí sa reálne implementuje do života veľmi málo, keďže existuje už mnoho stratégií a tie sa nepretavili do akčných plánov a zodpovední sa s nimi nestotožnili.

Zaznel návrh zahrnúť do procesu aj prezidenta Slovenskej republiky, prípadne kanceláriu prezidenta SR. Prezident SR by sa mohol stať prirodzeným advokátom presadzovania Agendy 2030 aj do budúcnosti a nad rámec volebného cyklu.

Zo zasadnutia Komory zainteresovaných aktérov zaznelo upozornenie na nevhodnosť označenia **národné priority**, keďže ide o **priority Slovenskej republiky**, alebo **vnútroštátne priority**. Pojem národný je v tomto kontexte zavádzajúci.

Hneď na prvom zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov viacerí účastníci upozornili, že niektoré zo sedemnástich cieľov udržateľného rozvoja OSN absentujú v piatich prioritách predbežne navrhnutých Prognostickým ústavom SAV. Je to najmä cieľ 16 *Mier, spravodlivosť a silné inštitúcie*, cieľ 17 *Partnerstvo pre ciele* a cieľ 5 *Rodová rovnosť*. Skupina sa zhodla, že je potrebné **doplniť ďalšiu prioritu**, ktorá sa zameria práve na tieto ciele.

3.1. Diskusia o potrebe pomenovania vízie Slovenska

K celému dokumentu Prognostického ústavu SAV (Východiská prípravy národných priorít implementácie Agendy 2030) zaznelo, že mu chýba preambula, o ktorú by bolo možné sa oprieť a z ktorej by bolo možné vychádzať pri definovaní výziev a praktických spôsobov ich riešenia. Účastníkom zároveň chýbali v diskusiách samotní autori dokumentu.

Zaznela požiadavka na doplnenie **vízie Slovenska v roku 2030** do výsledného dokumentu.

Účastníci komentovali pracovný návrh vízie ("Slovensko ako atraktívna krajina na život"). Niektorí ho považovali za veľmi vhodný iní za málo ambiciózný. Podľa niektorých diskutujúcich by formulácia vízie mala byť exaktnejšia a mala by obsahovať prívlastky ako demokratická, pluralitná, otvorená navonok a dovnútra. Vízia by mala podľa nich odkazovať na hodnoty, ktoré dokumente v súčasnosti chýbajú. Tiež zaznel návrh na doplnenie: "*Slovensko ako atraktívna a spravodlivá krajina pre všetkých*".

Zaznelo, že napríklad v Bhutáne vznikla nová rozvojová paradigma smerujúca k šťastiu, z ktorej by sme sa mohli inšpirovať. Súčasťou dokumentu by mali byť aj aktuálne poznatky psychológie a sociológie o ľudskom šťastí. Práve vízia by toto smerovanie mala

odzrkadľovať, s tým, že okrem šťastia by bola doplnená o formuláciu „pre všetkých“, aby zdôraznila diverzitu v spoločnosti.

Ďalšie komentáre sa týkali materiálu Prognostického ústavu SAV: [Východiská prípravy národných priorít implementácie Agendy 2030](#)

V materiáli Prognostického ústavu SAV chýba **vyargumentovanie** (príčinné súvislosti), **prečo je zvolených práve týchto päť priorít**, aj zdôvodnenie toho, ako je postavená tabuľka priorít a výziev (pre účastníkov to nie je spontánne zrozumiteľné). Vypracovaný dokument podľa účastníka vyžaduje zásadné zmeny, aby prioritami boli skutočne zásadné oblasti pre rozvoj Slovenska do roku 2030. Ďalšiemu účastníkovi v podkladovom dokumente chýba dôslednejšie spracovanie konkrétnych štrukturálnych problémov, ktoré sa týkajú prioritných tém dokumentu.⁴ Podľa účastníka je dokument príliš optimistický, chýba v ňom zhodnotenie rizík a zadefinovanie alternatív vývoja.

Vo vzťahu k **megatrednom** v diskusii zaznelo, že odolávať im nemusí byť realistický prístup. To čo je potrebné je budovanie odolnosti a znižovanie zraniteľnosti voči **dôsledkom** megatrendov/adaptácia na dôsledky megatrendov. A súčasne niektoré megatrendy môžu mať pozitívne dopady. Tiež zaznela pripomienka účastníka, že nikde v dokumente Prognostického ústavu SAV nie je adresovaná téma veľkých migračných pohybov, ako dôležitého megatrendu, a to či už ako dôsledku zhoršujúcej sa bezpečnostnej situácie v krajinách pôvodu, alebo zmeny klímy. Rovnako v prioritách a výzvach táto téma úplne absentuje.

---

⁴ Zaznel konkrétny príklad pomenovania príčin zlej dostupnosti a kvality potravín (spomenutej v téme Zdravie a kvalita života). Podľa účastníka nie je problémom nízka produkcia ekologického poľnohospodárstva, ale systémové bariéry v krajinách s najlepšou bonitou pôdy, ktoré vedú k nesebestačnosti týchto regiónov. Miestni nemajú možnosť produkovať potraviny a ak aj nejaká produkcia v regiónoch je, naráža na nemožnosť produkciu predat', keďže tomu bráni absencia maloobchodu. Obchodné reťazce znemožňujú malým producentom odbyt dopestovanej produkcie. Napríklad v obci, kde majú veľkú školu, tá si musí vyberať dodávateľov na základe systému v ktorom je najdôležitejšia najnižšia cena. A tak deti dostávajú potraviny z hypermarketov, jogurty z Belgicka a miestni producenti nie sú schopní dostať do školy produkty dopestované na najkvalitnejšej pôde. Ide o problém nastavenia systémov, nie o problém nedostatku ekologického poľnohospodárstva, ako sa uvádza v dokumente.

Zaznelo, že v dokumente nie je spomenutý kľúčový problém, a tým je **správa vecí verejných (governance)**, a to, čo je potrebné zmeniť je riadenie procesov, nastavenie mechanizmov rozhodovania, ktoré by mali byť systémové. Ako príklad zaznelo rozhodovanie vlády SR na výjazdových zasadnutiach o miestnych stratégiách. Pri rozhodovaní je potrebné dodržať princíp subsidiarity - o miestnych veciach rozhodovať miestne, o regionálnych regionálne, a len o celoštátnych na úrovni vlády SR.

Zaznelo upozornenie na absenciu témy kultúry v pripomienkovanom dokumente, súčasne iný účastník upozornil na dôležitosť prioritizácie možných tém a v tom prípade z hľadiska priorit rozvoja Slovenska tam táto téma nemusí nutne figurovať. Téma kultúry rovnako chýba v Agende 2030 OSN.

Účastníci považovali za dôležité spomenúť to, že výrazným problémom súvisiacim aj s cieľmi udržateľného rozvoja sú **štatistiky** a spôsob vyhodnocovania indikátorov, ktoré sú posielané EÚ a iným medzinárodným inštitúciám. Upozornili na nízku validitu i reliabilitu zbieraných údajov. Zaznel návrh na vytvorenie jednotného systému naprieč jednotlivými ministerstvami.

3.2. Diskusia k horizontálnym princípom

V diskusiách v tematických workshopoch, ale aj v rámci Komory zainteresovaných aktérov Agendy 2030, zaznelo niekoľko návrhov na horizontálne princípy.

V súvislosti horizontálnymi princípmi skoro na každom stretnutí bola diskutovaná téma **partnerstva** (17 SDG). Diskutujúci buď navrhovali aby bol princíp partnerstva rozpracovaný v úvode ako prierezová priorita, alebo navrhovali špecificky ho rozpracovať vo všetkých jednotlivých témach.

Jedným z častejšie diskutovaných návrhov bol princíp **prístupnosti** (dosiahnuteľnosti, dostupnosti - objektov, tovarov aj služieb) a alternatívny návrh na princíp **rovnosti príležitostí**. Zaznelo, že princíp rovnosti príležitostí je príliš všeobecný, až nevieme, čo presne obsahuje. Vo viacerých tematických diskusiách zaznela požiadavka od predstaviteľa Národnej rady občanov so zdravotným postihnutím v SR na špecifické pomenovanie princípu prístupnosti (dostupnosti), ktorý je presnejší a výstižný. Iní účastníci považovali princíp rovnosti príležitostí za všeobecnejší, obsahujúci aj princíp prístupnosti a preto vhodnejší.

Ďalšia téma, ktorú účastníci pomenovali ako prierezovú bola podpora **sebestačnosti regiónov** a smerovanie snáh k **vyrovnaníu regionálnych rozdielov**. Niektorí účastníci to označovali ako **priestorový prístup**, ktorý umožňuje adresovať regionálne rozdiely, ako aj rozdielne potreby a priority rozvoja medzi sídlami a vidiekom. Za zásadnú bola označená pripomienka o priradení vysokej priority a zdôraznení potreby **reziliencie** a zvyšovania miery sebestačnosti (energetickej a ekonomickej) regiónov prostredníctvom posilňovania regionálnych kapacít a čiastočnej decentralizácie moci a inštitúcií, posilňovanie regionálnych inštitúcií (kompetenčnú aj fiškálnu decentralizáciu).

Ďalším návrhom na doplnenie princípov bolo zameranie na **rozvoj komunít** v zmysle posilnenia miestnych riešení zameraných na využitie miestnych zdrojov (v prípade ak by téma rozvoja komunít vypadla z priority *Udržateľné sídla a krajina v kontexte zmeny klímy*).

Navrhovaným horizontálnym princípom bola aj **participácia detí a mladých ľudí**. V diskusii bola pomenovaná dilema toho, že Agenda 2030 je smerovaná najmä pre budúce generácie, ale znenie národných priorít majú prevažne v rukách dnešní dospelí, stredná a staršia generácia. Účastníci pomenovali ako dôležité zakomponovať do procesu tvorby stratégie **dialóg medzi generáciami**, snažiť sa o **medzigeneračnú solidaritu**, ktorej pojem absentuje v mnohých politikách. Zaznel návrh aby sa v dokumente objavila formulácia **“generácia 2030”** a aby bolo pomenované, že sa záležitostiam týkajúcim sa udržateľného rozvoja venujeme predovšetkým v záujme budúcich generácií.

Ďalšie prierezové princípy, ktoré boli diskutované sú: **kvalita života** (ktorá by sa mohla stať prierezovou prioritou a nemala by byť riešená len v téme zdravia), či **ľudskoprávny aspekt**. Viacerí účastníci sa zhodli, že v dokumente chýba definícia “kvality života” a že je potrebná operacionalizácia tohto pojmu.

Jedným z horizontálnych princípov by podľa účastníkov mohla byť **solidarita** chápaná ako príležitosti pre všetkých. Pri jej definícii sa spomínali významy ako: poskytnúť podporu zraniteľnejším skupinám a inkluzívnosť, pričom sú vyvážené osobná zodpovednosť jednotlivca a sociálna úloha štátu, i spravodlivosť v rámci zdieľania zdrojov.

Medzi dôležité hodnoty, ku ktorým by sa Slovenska v takomto dokumente malo prihlásiť, boli pomenované **pluralita, sloboda, rovnosť, dôstojnosť a spravodlivosť**.

V závere procesu, na treťom zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov, zaznelo, že hoci počas celého participatívneho procesu bolo zainteresovanými aktérmi navrhnutých viacero pracovných znení vízie a návrhov horizontálnych princípov, tak na takéto návrhy neexistovalo zadanie a nebudú spracované v návrhu Národných priorít implementácie Agendy 2030. Účastníčky a účastníci stretnutia sa zhodli na potrebe premietnuť tieto návrhy pri tvorbe následných strategických dokumentov v rámci implementácie Agendy 2030 na Slovensku.

4. Hlavné pripomienky a návrhy k téme Udržateľný ekonomický rast pri starnúcej populácii a v meniacom sa globálnom prostredí

Termín **ekonomický rast** bol diskutujúcimi vnímaný vo viacerých ohľadoch ako **problematický** (napr. v súvislosti s prírodnými zdrojmi), bolo navrhnuté, aby bol používaný pojem „**rozvoj**“ (a to nielen v ekonomickom, ale aj sociálnom zmysle). Zaznel návrh, že termín konkurencieschopnosť by sa mal úplne odstrániť, nakoľko priamo nesúvisí s kvalitou života. Niektorí účastníci sa nutne neprikláňali k výmene pojmov, vzhľadom ku skutočnosti, že pojem rast je v ekonómii zaužívaný. Je však potrebné zdôrazniť, že téma nepojednáva iba o **kvantitatívnom raste**, ale **aj o kvalitatívnych zmenách**.

Zaznel názor, že by bolo užitočné pozrieť sa aj na vzťah ekonomických investícií a sociálneho kapitálu. Bolo by možné identifikovať oblasti / mestá so silným sociálnym kapitálom, a tie využiť aj pre rozvoj ekonomiky. Zaznel príklad z Veľkej Británie, v ktorej vláda Tonyho Blaira definovala „core cities“ a v týchto spádových mestách následne prioritne investovala do inovácií a kreatívnej ekonomiky.

V diskusii o názve priority zaznelo, že je dôležité aby obsahovala zmienku o megatrende - demografických zmenách, ktoré sú popísané aj v Národnom programe aktívneho starnutia. Taktiež odznel návrh doplniť názov témy o formuláciu „*pri meniacej sa populácii a globálnom prostredí*“.

Na druhom zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov zaznel návrh na zmenu názvu témy na *Smerovanie k znalostnej, zelenej a obehovej ekonomike*.

Prebehla diskusia k otázkam daňového zaťaženia a výskytu protichodných tvrdení v podkladovom dokumente v diskutovanej téme (napríklad či, a do akej miery, má byť štát partnerom v téme starostlivosti o seniorov).

Opakovane zaznelo, že z dokumentu „zmizol človek“, dokument je písaný príliš ekonomickým jazykom a nie sú v ňom dostatočne reprezentované spoločenské a individuálne kontexty. Bolo poznamenané, že je dôležité klásť dôraz na hodnotové aspekty v tejto priorite, predovšetkým oblasť **rozvíjania diverzity v spoločnosti a prístupu k informáciám** (fokus na vzdelávanie a dostupnosť informácií).

Účastníci zdôrazňovali, že je dôležité reflektovať problematiku **automatizácie** a jej dopadu na transformáciu ekonomiky. Je potrebné odhadnúť zmeny trhu v roku 2030 pod vplyvom tohto trendu. Vzniká otázka, či nám v období do a po roku 2030 bude chýbať pracovná sila (na čo odkazuje dokument o starnutí populácie), alebo naopak bude dochádzať k štiepeniu spoločnosti v závislosti od možnosti a schopnosti pracovať s technológiami. V tomto kontexte je potrebné rozmyšľať aj mimo zaužívaných paradigiem a zvažovať otázku, čo bude možné ľuďom ponúknuť o dvanásť rokov v rámci meniaceho sa trhu práce.

Zaznel tiež argument, že neexistujú „potreby trhu práce“, existujú predovšetkým potreby korporácií, ktoré sú skôr krátkodobé. Je potrebné hovoriť **o potrebe dostupnosti zmysluplnej práce pre človeka**, nie pre trh.

V súvislosti s trhom práce je veľmi aktuálna problematika **starostlivosti o seniorov** a nerozvinutá oblasť celoživotného vzdelávania. Účastníci sa zhodli na tom, že je potrebné dôchodcov mobilizovať aj keď už nepracujú. Je potrebné povzbudiť sebestačnosť seniorov a komunitné sociálne služby, aby sme sa o seniorov

vedeli postarať v mieste ich bydliska. Zaznel príklad z Nemecka, kde zaviedli povinné poistenie v dlhodobej pracovnej neschopnosti – “pay as you go” systém.

Odznela výzva na doplnenie témy migrácie - mobility smerom von zo Slovenska (keďže okolo tristitisíc mladých Slovákov je v zahraničí, naopak príchod ľudí na Slovensko je zatiaľ minimálny). Ideálne by téma mobility mohla byť reflektovaná aj v názve niektorej výzvy.

Po vyjasňovacej diskusii prišiel návrh, aby sa výzva **Udržanie konvergenčného procesu s jadrom EÚ** preformulovala alebo úplne vypustila. Nie je totiž jasné, v čom má nastať konvergencia, resp. k akým krajinám sa chceme priblížiť a v akých ukazovateľoch (resp. či je to vôbec možné).

K formulácii výzvy **Prechod na intenzívne zdroje ekonomického rastu (technologické a organizačné inovácie)** bolo navrhnuté pridať formuláciu „smerovanie k znižovaniu spotreby, k ekologickej výrobe a spotrebe“. Pozornosť má smerovať na podporu **regionálnej, sociálnej a šetrnej ekonomiky**. Zároveň je potrebné zosúladiť tému s environmentálnou stratégiou.

Účastníci navrhli preformulovanie výzvy **Reštrukturalizácia odvetví smerom k vyššej pridanej hodnote** na: “Reštrukturalizácia smerom k vyššej pridanej hodnote / k službám / k domácim zdrojom k rastu...”.

Padla pripomienka na zmenu vo výzve **Zabezpečenie fiškálnej udržateľnosti. Generovanie verejných príjmov na udržanie sociálnych služieb štátu pri starnutí populácie**. Návrh na zmenu formulácie znie: “Fiškálna udržateľnosť demografickej zmeny...” Zaznel aj ďalší návrh na zmenu formulácie tejto výzvy, a to: “Generovanie verejných príjmov na udržanie sociálnych služieb štátu pri starnutí populácie” zameniť sociálne služby na verejné služby. Zaznel návrh,

že namiesto generovania verejných príjmov by sme mali hovoriť o „konsolidácii a zamedzení plytvania verejných zdrojov“.

Účastník navrhol, aby sa vo výzve **Smerovanie k obehovej ekonomike, ekologickej výrobe a spotrebe, za znižovania dotácií do problematických odvetví a internalizácie externých sociálnych a environmentálnych nákladov** oddelila obehová ekonomika (napr. obeh plastov) od ekologickej výroby a spotreby (napr. zelené verejné obstarávanie) a zároveň, aby nástroje, ktoré majú pomôcť túto výzvu dosiahnuť boli striktnjšie. Zaznel návrh na doplnenie odpadového hospodárstva (k obehovej ekonomike). Podľa účastníkov by v tejto téme mala byť riešená aj nízkoemisná logistika, vrátane dopravných služieb (tovary, osoby, ...), ako aj energetika v kontexte zmeny klímy. Bola vyjadrená podpora návrhu na „znižovanie dotácií do problematických odvetví“ a zaznel návrh na doplnenie znenia tejto výzvy v zmysle posilnenia lokálnej sebestačnosti regiónov a solidárneho prerozdelenia. Bol prezentovaný návrh hovoriť o „znalostnej zelenej obehovej ekonomike“, nakoľko zelená ekonomika je utópia. Ohľadne ekologickej výroby a spotreby zaznelo, že keď skúmame procesy cez metodológiu ekologickej stopy, tak Slovensko prekračuje už teraz možnosti krajiny.

Viacero účastníkov súhlasilo s doplnením témy **infraštruktúry a udržateľnej dopravy do tejto priority** (nie sú to iba diaľnice, ale aj iné udržateľné spôsoby dopravy) napríklad pod názvom „Infraštruktúra udržateľnej dopravy a energetiky“ medzi hlavné výzvy v tejto prioritě.

Medzi výzvami absentuje oblasť **ochrany práv pracujúcich**, konkrétne cieľ udržateľného rozvoja č. 8.8 „Chrániť pracovné práva a presadzovať bezpečné a spoľahlivé pracovné prostredie pre všetkých pracujúcich, vrátane migrujúcich pracovníkov, predovšetkým migrantiek, a tých, ktorých zamestnanie je neisté“.

Na druhom zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov zaznel návrh na zmenu poradia, úpravu a doplnenie hlavných výziev takto:

1. Prechod na intenzívne zdroje ekonomického rastu (domáci výskum, vývoj a inovácie), reštrukturalizácia odvetví smerom k vyššej pridanej hodnote a k domácim zdrojom k rastu.
2. Smerovanie k ekologickej výrobe a spotrebe, k obehovej ekonomike, za znižovania dotácií do problematických odvetví a internalizácie externých sociálnych a environmentálnych nákladov.
3. Budovať infraštruktúru udržateľnej dopravy a energetiky.
4. Adaptácia konkurencieschopného poľnohospodárstva a lesníctva na klimatické zmeny s minimalizáciou negatívnych dopadov na zdravie, životné prostredie a biodiverzitu.
5. Zabezpečenie fiškálnej udržateľnosti demografických zmien. Generovanie verejných príjmov na udržanie sociálnych služieb štátu pri starnutí populácie a na stimuláciu smerovania ekonomiky.
6. Udržanie konvergenčného procesu s jadrom EÚ.

Po oboch kolách tematických seminárov a pred tretím zasadnutím Komory zainteresovaných aktérov expert na túto tému Jaroslav Vokoun upravil návrh tejto prioritnej témy a výziev nasledovne.

Znenie priority: **Smerovanie k znalostnej, environmentálne udržateľnej ekonomike pri demografických zmenách a meniacom sa globálnom prostredí**

Hlavné výzvy:

- Prechod na intenzívne zdroje ekonomického rozvoja - domáci výskum, vývoj a inovácie. Reštrukturalizácia hospodárstva smerom k vyššej pridanej hodnote a k udržateľnému využívaniu domácich zdrojov. Posilnenie ekonomickej sebestačnosti regiónov a rozvoj regiónov podporujúci napĺňanie potrieb ich obyvateľov.
- Smerovanie k environmentálne a sociálne udržateľnej výrobe a spotrebe, k obehovej ekonomike, za znižovania dotácií do problematických odvetví a internalizácie externých sociálnych a environmentálnych nákladov.
- Budovanie infraštruktúry udržateľnej energetiky a dopravy. Rozvoj nízko-uhlíkového energetického hospodárstva postaveného na princípoch udržateľnej energetiky. Rozvoj nízko-emisného dopravného a logistického systému, posilňujúceho ekonomickú sebestačnosť regiónov.
- Adaptácia konkurencieschopného poľnohospodárstva a lesníctva na zmenu klímy, s minimalizáciou negatívnych dopadov na zdravie, životné prostredie a biodiverzitu.
- Zabezpečenie fiškálnej udržateľnosti demografických zmien. Generovanie verejných príjmov na udržanie sociálnych služieb štátu pri starnutí populácie a na stimuláciu smerovania ekonomiky.

Na treťom zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov zazneli ešte tieto návrhy:

- Návrh na nahradenie pojmu „*ekonomická sebestačnosť regiónov*“ za pojem „*zníženie ekonomickej a fiškálnej závislosti regiónov*“ a pojem „*sociálne služby*“ za „**verejné služby**“.
- Návrh doplniť poslednú výzvu danej priority o formuláciu „*bez ohľadu na ekonomický cyklus*“.

5. Hlavné pripomienky a návrhy k téme Vzdelanie pre udržateľný rozvoj

Vo viacerých diskusiách zaznelo upozornenie, že v súčasnom zameraní tejto témy príliš **dominuje vzdelávanie pre trh práce pred vzdelávaním pre spoločnosť** (výchova k občianstvu a demokracii, vzdelávanie k hodnotám, kultúrne vzdelávanie, napĺňanie osobnostného potenciálu človeka, atď.). Zaznelo upozornenie na riziko ekonomizácie vzdelávania a posudzovania vzdelávanie len podľa kritéria priamej užitočnosti pre potreby trhu. Potrebná je otvorenosť aj voči globálnym výzvam a otvorenosť voči rôznym typom vzdelávacích služieb.

Celou diskusiou sa nieslo, že **rozšírenie zamerania tejto priority aj na spoločenské aspekty vzdelávania** (či podľa EU politik *klúčové kompetencie pre celoživotné vzdelávanie*) je nevyhnutné. Aj v diskusii v druhej skupine sa opakovane objavovala téma občianskeho vzdelávania, téma politického vzdelávania, téma hodnotového vzdelávania. Občianske

vzdelávanie je súčasťou témy *Právny štát, demokracia a bezpečnosť*, ale patrí aj do témy vzdelávania: ako podtéma vzdelávanie k demokracii a ľudským právam. Ide aj o kultivovanie občianskej spoločnosti, a to aj ako reakciu na situáciu v okolitých krajinách ako Maďarsko a Poľsko. Nemali by sme redukovať politiku, len ako zápas politických strán o moc, pretože toto zúženie vnímanie opomína občiansky element politiky a vytláča ju zo škôl. Potrebujeme hodnotové vzdelávanie a nemali by sme báť pojmu "politické vzdelávanie". Školy sa zbytočne obávajú pojmu politické vzdelávanie. Táto téma podľa účastníka patrí do škôl. Je zásadne dôležité, aby sa žiaci a študenti stretávali s témami: právny štát, demokracia a bezpečnosť. Pod hodnotovým vzdelávaním rozumieme súbor hodnôt prierezovo implementovaný do celého vzdelávacieho systému (a to nie na úkor prírodných či technických vied resp. iných predmetov). Tiež zaznela aj úvaha o transformačnom potenciáli andragogiky (vzdelávania dospelých), hlavne transformačnom potenciáli voči spoločenským zmenám. Dôležité bude vzdelávanie k participatívne dialógu, interkultúrnemu dialógu a občianske vzdelávanie.

Účastníci upozorňovali, aby sa výzvy, ktorým čelíme v téme vzdelávania neriešili izolovane od ostatných výziev. Podoba vzdelávania sa odvíja od ostatných kľúčových tém agendy: udržateľný ekonomický rast, udržateľný sociálny rast, udržateľný environmentálny rast a udržateľná demokracia.

Diskutujúci vyjadrili obavu či formulácia priorít odráža **urgentnosť problému zmeny vzdelávania v spoločnosti**. V texte by malo byť silnejšie zdôraznené, že problémy sú naliehavé a urgentné. Návrhy zmien by mali byť časované tak, aby sa začalo okamžite. V texte by malo byť jasnejšie zdôraznené, že vzdelávanie je prioritou pre štát – to nie je možné bez zvýšenia kvality vzdelávania, **statusu učiteľa** a **kurikálnej reformy**. Účastníčkami bola artikulovaná pripomienka v súvislosti s **postavením učiteľa v spoločnosti** (nedostatočné finančné ohodnotenie, nízky spoločenský status), preto navrhovali, aby sa táto problematika explicitne objavila ako jedna z výziev v tejto téme.

Taktiež zazneli komentáre k jazyku, ktorým sú formulované výzvy. Chceme sa vymedziť voči "plánovaciemu jazyku" zo strany ministerstiev, ktorý akoby predpokladal, že dokážeme všetko naplánovať, že vývoj pôjde lineárne. Ukazuje sa, že trh je dynamickejší ako by si jednotliví predstavitelia zo strany štátu, priemyslu, školstva, verejnosti vedeli predstaviť.

Niektorí účastníci za problém považujú časté zmeny v reformy systéme školstva. Neustále inovácie a reformy nedovoľujú stabilizovanie a systematickú implementáciu napr. environmentálneho vzdelávania. Zaznela požiadavka na **stabilný vzdelávací systém**, ale s väčšou vnútornou **flexibilitou**. To znamená, že školstvo by malo byť stabilné vo formulácií pravidiel, ale zároveň by učitelia mali mať väčšiu slobodu v učení a vytváraní si vlastných vzdelávacích programov a plánov (obmedziť zbytočnú zviazanosť komplexnou akreditáciou a v rámci nej vytvoreným učebným plánom, či centrálnym pridelením tém vzdelávania pre konkrétne ročníky).

Jedna z účastníčok upozornila na dokument: **Národná stratégia globálneho vzdelávania 2012 - 2016**, ktorú by bolo dobré doplniť do *Východísk prípravy národných priorít implementácie Agendy 2030 v časti Stručný prehľad existujúcich dlhodobých stratégií SR ...* strana 16. K tejto stratégii nebol realizovaný odpočet jej plnenia.

V diskusii sa vyjasňoval aj význam názvu priority **Vzdelávanie pre udržateľný rozvoj**. Niektorí účastníci názvu témy rozumeli v užšom význame, ako vzdelávaniu prioritne zameranému na porozumenie rozvojovej agende a strategickým rozvojovým cieľom a s tým súvisiacim spoločenským problémom. Expertka tému vysvetľovala v širšom význame ako systémové uchopenie vzdelávania na Slovensku tak, aby v roku 2030 pripravovalo absolventov schopných uplatniť sa v práci a po predchádzajúcich diskusiách doplnené aj kompetencie potrebné v občianskom živote. Ďalší účastník upozornil, že pojem *vzdelávanie pre udržateľný rozvoj* je terminus technicus, ktorý má zaužívaný význam, (pomenovaný vyššie ako užší význam), a v tomto zmysle je jeho použitie ako názvu priority pre Slovensko zavádzajúce.

Prišiel návrh doplniť názov o „*kultúrny a sociálny rozvoj*“, v kontexte dôležitosti preniknutia do moderného európskeho hodnotového systému. Práve hodnotový systém sa kultivuje a odovzdáva na školách.

Viacero účastníkov podporovalo návrh na zmenu názvu tejto priority na "Vzdelanie, veda a výskum pre udržateľný rozvoj".

Zaznela výhrada k zameraniu výzvy **Kvalita základného školstva a výsledky žiakov v medzinárodnom testovaní**, ktorá smeruje k zlepšeniu výsledkov žiakov v *medzinárodnom testovaní*, v ktorom Slovensko v súčasnosti nedosahuje dobré výsledky. Avšak relevantnosť takéhoto testovania do roku 2030 je, podľa účastníčky, otázna. Za primeranejšie účastníčka považovala výzvu zameranú na *zvyšovanie úrovne zručností pre použiteľnosť na trhu práce a žitie hodnôt európskej civilizácie prípadne globálnych hodnôt/ globálneho občianstva*. Iná účastníčka upozornila, že nejaká forma medzinárodnej komparácie kvality vzdelávania by vo výzvach mohla byť zachovaná.

Zaznel návrh na doplnenie samostatnej výzvy: "Zvýšenie kvality vzdelávacieho systému/zvýšenie kvality vzdelávania". Znovu zaznela požiadavka zamerať sa na rolu, spoločenský status a adekvátne finančné ohodnotenie pedagogických pracovníkov, ktoré sú dôležitým predpokladom zvyšovania kvality vzdelávania a opustiť od posudzovania kvality vzdelávacieho systému len prostredníctvom výsledkov PISA. Rovnako zaznela i požiadavka nehovoriť výlučne o kvalite základného vzdelávania ale vzdelávania ako takého vôbec. Zazneli poznámky k nedostatočnému zberu dát o kvalite vzdelávania na Slovensku.

K výzve **Inkluzívnosť vzdelávacieho systému, rovnaké príležitosti pre všetky deti a miera sociálnej mobility** zaznel názor, že je potrebné sa zamerať na **vyrovnanie štartovacej pozície** najmä rómskych detí pri vstupe do školského systému. To je možné dosiahnuť predškolskou prípravou, neformálnym vzdelávaním v komunitných centrách ale aj za pomoci asistentov učiteľov. Inkluzívny vzdelávací systém by mal každému dieťaťu zabezpečiť to, čo potrebuje. Vychádzajme z definícií inklúzie a inkluzívneho vzdelávania, tak ako sú uvádzané v medzinárodných dokumentoch, ktorými sme ako členovia EÚ viazaní (inkluzívne vzdelávanie nie je dnes už prekonaná zjednodušená predstava o „mechanickom“ zoskupovaní rómskych a nerómskych detí do tried, skôr ide prístupnosť vzdelávania, a horizontálnu aj vertikálnu rovnosť šancí). Zaznela i požiadavka explicitne spomenúť i deti so zdravotným postihnutím, nakoľko i tieto trpia vysokou mierou vylúčenia zo vzdelávacieho systému.

V diskusii zaznela požiadavka na individuálny prístup k žiakom, individualizáciu a inklúziu, tak, aby žiaci neboli braní ako štandardizované jednotky, na ktorých sa uplatňujú univerzálne postupy. Všetky deti, zo všetkých sociálnych skupín, by mali mať rovnaké príležitosti. V súvislosti zaznela aj téma školskej dochádzky a **motivovania rodičov dieťaťa** k povzbudzovaniu žiaka/ študenta **pokračovať vo vzdelávaní** (ekonomické potreby rodiny často nasmerujú mladého človeka skôr smerom k zamestnaniu ako k ďalšiemu štúdiu). Táto

téma sa priamo prepája aj na tému *Eliminácia chudoby a sociálna inklúzia*. Zaznela požiadavka užšieho prepojenia témy vzdelávanie s témou sociálnej inklúzie.

Zaznel návrh na zlúčenie dvoch výziev v tejto téme, a to výzvu **Inkluzívnosť vzdelávacieho systému, rovnaké príležitosti pre všetky deti a miera sociálnej mobility** a výzvu **Spravodlivý prístup ku kvalite vzdelania a celoživotné vzdelávanie** a ako: "Spravodlivý prístup ku kvalitnému vzdelaniu, inkluzívnosť vzdelávacieho systému, rovnaké príležitosti pre všetky deti a miera sociálnej mobility" a ponechať samostatne: "Celoživotné vzdelávanie".

Podľa účastníkov bude spravodlivý prístup ku kvalitnému vzdelaniu vtedy, keď žiaci dostanú to, čo potrebujú (napr. najskôr socializáciu) a keď vzdelávací systém bude prispôsobivý potrebám (bez jednotného štátneho vzdelávacieho programu pre všetky školy). O inklúzii vo vzdelávaní bude možné hovoriť až vtedy, keď pre budú pre ňu vytvorené podmienky. Do priorit je potrebné doplniť aj vzdelávanie ľudí so zdravotným postihnutím.

K výzve **Štrukturálny nesúlad medzi ponukou pracovnej sily a dopytom trhu práce, nedostatočná pripravenosť pracovnej sily** zazneli postrehy na tému previazanosti kvality vzdelávania a trhu práce. Napríklad v dánskom systéme ide o aktívnu politiku trhu práce a podporu trhu práce prostredníctvom opatrení zameraných na podporu vzdelávania a rekvalifikácie a nie priamo prostredníctvom nástrojov zameraných na tvorbu dotovaných pracovných miest. Zaznel i osobný názor o degenerácii slovenského trhu práce financovaním tvorby miest prostredníctvom eurofondov, pričom jeho úprava je politicky citlivá. Ďalším pozorovaním ohľadne nášho trhu práce je silný vplyv pracovných agentúr, čo v mnohých prípadoch vedie k znižovaniu kvality pracovných miest a následne odmietnutiu práce zo strany potencionálnych zamestnancov kvôli zlým ponúkaným pracovným podmienkam.

V diskusii zaznela aj obava vo vzťahu k metodike zberu dát, aby nedochádzalo ku skresľovaniu údajov o prepojení vzdelávania a trhu práce. K tejto obave o metodologické spracovanie sa pridala aj absencia voľne dostupných dát na Slovensku, ktoré majú tendenciu byť spracovávané a predávané.

V odpovedi expertky zaznelo, že hoci je metodika úradov práce SR čitateľná, existujú ďalšie prístupy zberu a zverejňovania dát napríklad v rámci OECD a EUROSTATu, ktoré nie sú uvádzané v rovnakej forme. Problémom nie je len dostupnosť dát, ale i schopnosť dostupné dáta využívať. Riešením by mohli byť školenia pre samosprávy a jednotlivé rezorty ako spracovávať dáta.

Výraznou témou v rámci diskusie bola aj téma/ výzva **Odlivu mozgov**, ktorý na Slovensku hrozí nielen u vysokoškolákov, ale v poslednom období aj u stredoškolákov. Znamená to, že čoraz viac mladých ľudí odchádza študovať alebo pracovať do zahraničia. Podľa výskumnej správy Rady mládeže Slovenska až 30% mladých nevidí svoju budúcnosť na Slovensku⁵. Podľa niektorých účastníkov to môže byť spôsobené nedostatočnou komunikáciou stredných a vysokých škôl, a slabou prezentáciou ponuky slovenských vysokých škôl v porovnaní so zahraničnými/ českými univerzitami. Iní účastníci zdôrazňovali, že dôvodom

---

⁵ Kvalita práce s deťmi a mládežou (správa so štúdie). RMS Bratislava 2016 http://mladez.sk/wp-content/uploads/2016/08/kvalita_sprava_final.pdf

odlivu mozgov je slabé finančné ohodnotenie vysokoškolsky vzdelaných ľudí najmä absolventov na úrovni PhD. Zatraktívnenie trhu práce je dôležité najmä v regiónoch mimo Bratislavy, pretože odliv mozgov sa netýka len odchodu do zahraničia, ale aj z východnej časti krajiny/regiónov na západ, najmä do Bratislavy. Bolo by teda vhodné vynaložiť snahu o zatraktívnenie jednotlivých regiónov pre mladých a poukázať na možné príležitosti. Odliv mozgov súvisí aj s kvalitou vedy a kvalitou univerzít. Odchod najlepších študentov do zahraničia vedie k horšej kvalite prostredia na našich univerzitách, ťažšej situácii pre učiteľov, zhoršeniu kritérií pri posudzovaní úrovne univerzít. Odliv mozgov nesúvisí len so vzdelávaním, aj so sociálnymi a ekonomickými podmienkami pre uplatnenie sa na Slovensku. Odliv mozgov sa netýka len mladých a len študentov, týka sa aj strednej generácie a rôznych profesií. Ide o univerzálnejšiu výzvu, odchod ľudí nie je motivovaný len nízkymi platmi.

Jedna z účastníčok upozornila na formuláciu čiastkového cieľa 4.7 z Agendy 2030 schválenej OSN, a to: *"Do roku 2030 zabezpečiť, aby všetci študenti získali znalosti a zručnosti potrebné na podporu udržateľného rozvoja, okrem iného prostredníctvom vzdelávania o udržateľnom rozvoji a udržateľnom spôsobe života, o ľudských právach, rovnosti pohlaví, taktiež pomocou podpory kultúry mieru a nenásilia, globálneho občianstva a ocenenia kultúrnej rozmanitosti a príspevku kultúry k udržateľnému rozvoju"*. V tomto duchu by očakávala formuláciu výziev v tejto prioritě implementácie Agendy 2030 na Slovensku. Aj ďalšia účastníčka upozorňovala na potrebu väčšieho dôrazu na výchovu k akceptácii odlišností a diverzity.

Odznali aj návrhy spresnenie používanej terminológie, a to nahradenie termínu *trvalo udržateľný rozvoj* presnejším a súčasnejším pojmom *udržateľný rozvoj*, nahradenie *ekologickej výchovy* presnejším termínom *environmentálna výchova*.

Zaznel návrh **zhrnúť podtému vedy a výskumu** aj do tejto témy, nie len ako súčasť témy *Udržateľný ekonomický rast pri starnúcej populácii...* Nie je možné hovoriť o kvalitnom vysokom školstve bez vedy výskumu. Kurikulárnu reformu musíme oprieť o nejaké dáta, preto je potrebný výskum, a to nie len aplikovaný výskum, ale aj základný výskum, ktorý nie je pre potreby trhu. Výzvou je, že v súčasnosti nám **chýba transfer medzi vedou/výskumom a vzdelávaním**. Ak sa do textu zahrnie aj problematika vedy a výskumu, je treba pomenovať aj opatrenia a kroky pre skvalitnenie vedy, výskumu a ich prepojenia na vzdelávanie.

Viacerí diskutujúci pomenovali odporúčanie pre systematické **prepojenie teórie s praxou na všetkých úrovniach vzdelávania**, v záujme konfrontácie vedomostí a zručností získaných vzdelávaním s praxou už počas vzdelávacieho procesu. Zároveň vyjadrili požiadavku nezúžiť prípravu v oblasti praktických zručností iba na jedno konkrétne pracovné miesto, ktoré môže neskôr zaniknúť. Ako pozitívny príklad uviedla účastníčka environmentálne vzdelávanie v rámci programu Zelené školy. Súčasne je potrebné sa zamerať na identifikovanie zručností žiakov a študentov a následné kariérne poradenstvo.

V diskusii rovnako zaznela aj potreba lepšieho prepájania formálneho a neformálneho vzdelávania. Vytvárania fyzického priestoru – komunitných centier pre vzdelávanie, ktoré by mohli byť bližšie pomenované v téme o sociálnej inklúzii.

Bola artikulovaná aj potreba zaradiť zmienku o tzv. univerzálnych kompetenciách, potrebné je však dodať ďalšiu referenciu (napríklad fínsky model, avšak otázkou ostala jeho replikovateľnosť na Slovensku, keďže je postavený na lokálnych princípoch). Zaznelo odporúčanie zoznámiť sa a prípadne prevziať argumentáciu z projektu To dá rozum MESA10 k hodnotám vo vzdelávacom systéme ako aj v úvode pripomienkovaného dokumentu.

Po oboch kolách tematických seminárov a pred tretím zasadnutím Komory zainteresovaných aktérov expertka na túto tému Zuzana Poláčková upravila návrh tejto prioritnej témy a výziev nasledovne.

Znenie priority: **Vzdelanie pre dôstojný život**

Hlavné výzvy:

- Zvýšenie kvality vzdelávania a posilnenie spoločenského statusu učiteľa v kontexte medzinárodného porovnania, globálnych megatrendov a uplatňovania princípov znalostnej spoločnosti.
- Posilnenie princípov inkluzívnosti vo vzdelávacom systéme a zabezpečenie rovnakých príležitostí pre všetkých žiakov/študentov, bez ohľadu na ich sociálne pozadie, zdravotný stav alebo národnostnú/etnickú príslušnosť, s dôrazom na zvyšovanie príležitostí pre uplatňovanie pozitívnej sociálnej mobility.
- Vytváranie podmienok dostupnosti kvalitných pracovných príležitostí na otvorenom trhu práce pre všetky skupiny obyvateľov.
- Prekonanie štrukturálnych nerovností medzi ponukou pracovnej sily a dopytom trhu práce, zvýšenie pripravenosti pracovnej sily na aktuálne, ako aj budúce potreby trhu práce a zabezpečenie dostatočných príležitostí pre celoživotné vzdelávanie jednotlivca.
- Podpora takých spoločenských podmienok, v rámci ktorých fenomén označovaný ako „odliv mozgov“ nie je zásadný.

Na treťom zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov zazneli ešte tieto návrhy:

- V bode *„Posilnenie princípov inkluzívnosti vo vzdelávacom systéme a zabezpečenie rovných príležitostí pre všetkých žiakov/študentov, bez ohľadu na ich sociálne pozadie, zdravotný stav alebo národnostnú/etnickú príslušnosť, s dôrazom na zvyšovanie príležitostí pre uplatňovanie pozitívnej sociálnej mobility,“* nahradiť pojem *„sociálne pozadie“* pojmom **„sociálny status“**.

- Zaznel návrh na doplnenie bod „Prekonanie štrukturálnych nerovností medzi ponukou pracovnej sily a dopytom trhu práce, zvýšenie pripravenosti pracovnej sily na aktuálne potreby trhu práce a zabezpečenie dostatočných príležitostí pre celoživotné vzdelávanie jednotlivca.“ o znenie „**na aktuálne a budúce/vynárajúce sa potreby trhu práce**“.

6. Hlavné pripomienky a návrhy k téme Zdravie a kvalita života

Účastníci opätovne diskutovali potrebu **relevantných dát**, ktoré by mali byť **validované na to ustanovenou inštitúciou**. Zaznelo viacero príkladov, ktorými účastníci ilustrovali nepresné a nekonzistentné dáta v zdravotníctve, napr. spotreba liekov, či počet onkologických ochorení reportovaných rôznymi inštitúciami sa niekedy líši až desaťnásobne. Jedným účastníkom bolo poukázané aj na nekvalitu dát pri dotazníkových prieskumoch, ktoré slúžia na porovnávanie medzi krajinami. V dôsledku nie vždy najkvalitnejšieho prekladu otázok existujú vo výsledku veľké rozdiely medzi susednými krajinami, čo však často vyplýva z iného kultúrneho kontextu, pričom rozdiely sú v skutočnosti často zanedbateľné. Účastníci diskusie sa zhodli nielen na potrebe relevantných dát, ale aj na požiadavke na ich sprístupnenie ako Open Data.

Diskutujúci na zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov zdôrazňovali potrebu odekonomizovať posudzovanie zdravotníctva a zdôrazňovali potrebu zamerať sa aj na kvalitatívne ukazovatele poskytovania zdravotnej starostlivosti. Kritizovali to, že v súčasnosti

niektorý považujú za zásadný indikátor výkonu zdravotníctva znižovanie zadĺženosti nemocníc.

Viacerí diskutujúci konštatovali, že verejné zdravotníctvo nefunguje dobre, **nemá adekvátne financovanie** a realizuje len formálne programy. Niektorí účastníci upozornili na potrebu oddĺženia zdravotníctva (ako príklady boli uvedené napr. Dánsko a Nemecko, ktoré postupne oddlžujú nemocnice). Jeden z účastníkov vyjadril obavu, že Úrady verejného zdravotníctva o chvíľu prestanú existovať, pretože sú výrazne podfinancované.

Účastníci poukázali aj na problém udržateľnosti verejných financií vo svetle zvyšovania dôchodkového veku, keď ľudia dlhšie pracujú, ale sú v zlom zdravotnom stave. Expert spomenul potrebu nového zdroja udržateľného financovania zdravotníctva, ktorý by nepochádzal len z miezd. Podľa jeho názoru zvyšovanie odvodov nie je správna cesta, je potrebné hľadať aj iné zdroje. Starnutie populácie a zvyšovanie počtu starých a chorých zvyšuje náklady na zdravotnú starostlivosť.

Niektorí účastníci diskusie vyjadrili názor, že v štáte **absentuje procesné riadenie** (začiatok, koniec procesov a jasná zodpovednosť za procesy). Štát vedie iba rezortné riadenia, avšak rezortný prístup k riadeniu je prežitkom. Je potrebné investovať do systému, do organizácie v zdravotníctve a do ľudí, ktorí sú schopní systém zreorganizovať.

Jeden z prítomných účastníkov artikuloval názor, že do východiskovej štúdie treba zaradiť príčiny, prečo zdravotníctvo nefunguje, pričom podľa jeho názoru by medzi príčinami mala byť aj zmienka o korupcii.

Väčšina účastníkov opakovane poukázala na skutočnosť, že medzi výzvami priority **nie je špecificky definovaná kvalita života**. Zaznel návrh jednej z účastníčok, aby (ako nevyhnutná súčasť kvality života) bolo medzi výzvami formulované nasledovné: *Moderné a dostupné služby pre všetkých*.

Viacerí účastníci sa zhodli, že je potrebné začať **merat' kvalitu zdravotnej starostlivosti – indikátory kvality by mali byť štandardizované**. Zároveň je **potrebný integrovaný systém zdravotnej starostlivosti** v mestách a na dedinách.

Podľa jedného z účastníkov kvalita života závisí aj od manažovateľnej úrovne zdravia. Dôležitá je ochrana zdravia a primárna prax, a to by mal štát prioritizovať. Dochádza k preplácaniu zdravotníctva, lebo absentuje potrebná kvalita na úrovni primárnej zdravotnej starostlivosti.

V diskusii taktiež zaznelo, že prevládajúci politický diskurz sa vedie o kvalite zdravotnej starostlivosti, nie však o zdraví obyvateľov. Politici to často artikulujú výlučne ako politickú objednávku zameranú na povahu zdravotnej starostlivosti a nie na zdravie v širšom rámci, pretože starostlivosť oň leží čiastočne aj na pleciach samotných ľudí. Aj preto bolo jednou z účastníčok zdôraznené, že **prioritou by malo byť verejné zdravie**, nie zdravotníctvo. Pojem

“verejné zdravotníctvo” sa u ľudí spája skôr so štátnymi poliklinikami, je preto potrebné rozširovať medzi ľudí povedomie o tom, že sa jedná o „**koordinované úsilie štátu o zdravie obyvateľstva**“. Hlavným a dlhodobým cieľom stratégií by **nemalo byť zmeniť stav iba zdravotníctva, ale stav zdravia**.

Bolo konštatované, že kľúčový ukazovateľ, ktorý sa používa vo svete, je “priemerná dĺžka života v plnom zdraví”. Slovensko v tomto ukazovateli zaostáva napr. za Švédskom až o 20 rokov. Index zdravého dožitia máme na Slovensku druhý najhorší v Európskej únii. Na Slovensku je dĺžka prežitia v plnom zdraví 52 rokov a v OBSE je to 62 rokov.

Podľa experta sa zvyšuje počet ľudí žijúcich s chronickými chorobami a preto musíme zvýšiť počet zdravých, aby zostali peniaze na chronicky chorých. Viac peňazí by malo ísť do primárnej praxe. Napr. v Dánsku až 80% problémov pacientov je schopná vyriešiť primárna sféra (všeobecní lekári).

Jedna z účastníčok navrhla, že **sekundárna prevencia** by mala byť ukotvená v systéme zdravotníctva, tak isto ako **imunizačný program**.

Ďalej bolo navrhnuté, aby sa investovalo viac do **prevencie a vzdelávania u detí**, zaznelo, že „naprogramovať ich“ na zdravý životný štýl sa dá do 7 rokov. V škole je už neskoro, dôležitú úlohu zohráva rodina a primárny kontakt.

Účastníci navrhujú posilniť **vzdelávacie a osvetové aktivity propagujúce zdravý životný štýl** (celonárodný organizovaný preventívny program), pretože spôsob života najviac ovplyvňuje kvalitu zdravia a zároveň navrhujú zviditeľniť aktérov prezentujúcich zdravý životný štýl.

Diskutujúca odborníčka vníma ako nepostačujúci počet aktívneho odborného personálu v oblasti zdravia a kvality života, ktorí majú priamo zodpovednosť za osvetu v tejto problematike (Regionálny úrad verejného zdravotníctva SR, Úrad verejného zdravotníctva SR). Dôvodom tejto situácie sú nízke platové podmienky v danej oblasti. Ďalší diskutujúci na zlepšenie danej situácie navrhuje využitie KPI (kľúčových ukazovateľov výkonnosti).

V súvislosti s médiami účastníci opakovane prinášali tému nepomeru publicity reklám na alkohol v porovnaní s reklamami o dodržiavaní pitného režimu a zdravých návykov. Odznel návrh presadzovania hodnotových zámerov prostredníctvom médií, a eliminácia šírenia nezdravých spôsobov života, prostredníctvom médií. Zároveň sa ukazuje potreba regulačného rámca pre pôsobenie farmaceutických firiem v pôsobení na detského diváka, ktorého podprahovo vychováva k závislosti od liekov. Padol návrh na to aby štát realizoval ročne niekoľko verejných kampaní so sociálnymi témami. V súčasnosti hoci je osвета súčasťou všetkých strategických plánov, je neefektívna. Dôležité je aktivizovať ľudí k starostlivosti o vlastné zdravie a spoluzodpovednosti za náklady na zdravotnú starostlivosť, pokiaľ sa v dostatočnej miere nevenovali prevencii.

V diskusii zaznel aj názor, že **únik slovenských lekárov do zahraničia** nesúvisí iba s neadekvátnym finančným ohodnotením, ale je aj dôsledkom neefektívnych a často nedôstojných pracovných podmienok. Pracovníci v zdravotníctve nezriedka pracujú na starých prístrojoch, ktoré sú často i zdraviu škodlivé (napr. staré röntgeny, ktoré sú napriek účinnosti nového zákona stále v prevádzke), tiež mnohokrát pracujú v budovách, ktoré sú vo veľmi zlom technickom stave (napr. plesne).

Mnohí zo zúčastnených sa zhodli na tom, že diskutovaná téma nie je len o zdravotníctve, ale aj o **kvalitnom životnom prostredí**. Napr. toxíny vo vode, obsah pesticídov a pod. a v neposlednom rade v povahe životného štýlu. Zmena životného štýlu u ľudí je nevyhnutná, je ho však nutné spopularizovať. Až 80 % indikátorov zdravotného stavu sú iné vonkajšie faktory ako napr.: sociálny status, životný štýl, genetické faktory, pričom správanie jednotlivca (životospráva) predstavuje na tomto podiele až 40 %. Je preto potrebné ovplyvňovať správanie ľudí - zvýšiť spoluzodpovednosť za vlastné zdravie. V diskusii viackrát zaznelo, že je dôležité vtaiahnuť pacienta aktívne do starostlivosti o svoje zdravie, ovplyvňovať správanie ľudí, pracovať so životným štýlom.

V diskusii Komory zainteresovaných aktérov zaznela kritika nepripravenosti Slovenska na zmenu klímy hlavne s ohľadom na zraniteľné skupiny obyvateľov, ako aj absencia sledovania vplyvu zmeny klímy na zdravotný stav obyvateľov. Rovnako chýba sledovanie vplyvu znečistenia životného prostredia na zdravie obyvateľov a na kvalitu života.

Po oboch kolách tematických seminárov a pred tretím zasadnutím Komory zainteresovaných aktérov expert na túto tému Tomáš Szalay upravil návrh tejto prioritnej témy a výziev nasledovne.

Znenie priority: **Dobré zdravie**

Hlavné výzvy:

- Podpora zdravého životného štýlu a zodpovednosti za vlastné zdravie.
- Zabezpečenie kvalitnej zdravotnej starostlivosti, ktorá bude pre celú populáciu dostupná geograficky, časovo i finančne.
- Identifikácia nerovností v zdravotnom stave obyvateľstva, odhalenie príčin a ich adresné riešenie.
- Prijímanie rozhodnutí v zdravotnej politike na základe relevantých a dôveryhodných dát prístupných odbornej a laickej verejnosti.

Na treťom zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov zazneli ešte tieto návrhy:

- Návrh na zváženie zahrnutia pojmu *well-being* do tejto témy. V rámci diskusie však zazneli rôzne chápania a preklady tohto pojmu, konkrétne „spokojný život“ a „kvalitný život“, pri čom u oboch pojmov bola diskutovaná aj možnosť merateľnosti.

Výsledkom diskusie bola dohoda, že pojem *well-being* do témy nebude zahrnutý, nakoľko kvalita života sa viac vyskytuje v téme životného prostredia, hoci zaznel názor, že kvalita života prechádza viacerými oblasťami a odráža sa aj v horizontálnych princípoch.

- V rámci výzvy *Podpora zdravého životného štýlu a zodpovednosti za vlastné zdravie* absentuje úloha štátu v kontexte ochrany zdravia občanov. Následne prebehla diskusia, kde experti/ky podotkli, že táto oblasť sa do istej miery vyskytuje v prioritě *Udržateľné sídla, regióny a krajina v kontexte zmeny klímy a Právny štát, demokracia a bezpečnosť* a tiež v jednej z ďalších výziev priority *Dobré zdravie*. Zaznela tiež doplňujúca informácia, že ku každej téme a výzvam budú ešte vypracované 2-3 stranové správy vypracované expertmi a expertkou, v rámci ktorých budú bližšie špecifikované a vysvetlené jednotlivé výzvy v rámci národných priorít.
- V diskusii zaznelo upozornenie, že hodnota za peniaze a tvorba politík na základe dát sa musí týkať každej národnej priority, no je akcentovaná iba v tejto téme. Skupina preto rozhodla, aby sa vypustila výzva národnej priority *Dobré zdravie* v znení *„Prijímanie rozhodnutí v zdravotnej politike na základe relevantných a dôveryhodných dát prístupných odbornej i laickej verejnosti,“* a v národnej prioritě *Právny štát, demokracia a bezpečnosť* bolo doplnené: **„Rozhodovanie a tvorba verejných politík na základe relevantných a dôveryhodných dát prístupných odbornej i laickej verejnosti.“**

7. Hlavné pripomienky a návrhy k téme Udržateľné sídla a krajina v kontexte zmeny klímy

K tejto prioritě zaznela požiadavka, aby výzvy boli formulované v nadväznosti na hlavné megatrendy určujúce budúce smerovanie Slovenska. Ako dva hlavné megatrendy boli menované: **zmena klímy**, ktorá sa stáva absolútnou prioritou globálne ako aj pre Slovensko, a **znečistenie životného prostredia** (a zhoršujúca sa biodiverzita).

Súčasne v inej diskusii zazneli návrhy na zúženie tejto priority výhradne na *Zmierňovanie a* (ale najmä na) *adaptáciu na zmenu klímy* (v *sídlach a v krajine*), a to špecificky na adaptáciu poľnohospodárstva na zmenu klímy, adaptáciu krajiny a sídel na zmenu klímy (vodozádržné opatrenia), zabezpečenie

dostupnosti vody, energetická bezpečnosť a riziká vyplývajúce zo zlej reakcie na zmenu klímy (napr. využívanie biomasy a vody na tvorbu energie). Podľa účastníkov sa nedostatočne zdôrazňujú možné následky v prípade pasívneho prístupu Slovenska k problému zmeny klímy. Podľa niektorých účastníkov tejto skupiny nie je téma ochrany životného prostredia (napr. ochrana ovzdušia) tak zásadná ako zmena klímy.

Vo vzťahu ku zmene klímy (ktorá sa premieta na krajinu aj sídelné prostredie) bolo navrhnuté zoskupiť v nej zadefinované výzvy do dvoch podtém – adaptácia a mitigácia. Ekosystémy, ekonomické systémy a sídelná štruktúra by mali byť podradené pod tieto dve témy. Adaptácia by sa mala deliť podľa prostredia, teda sídiel a krajiny a mitigácia by sa mala deliť podľa sektorov; hlavne energetika a doprava s dôrazom na nízkouhlíkový prístup. Dopravu je potrebné zároveň riešiť v širšom kontexte, nielen ako infraštruktúru, ale v zmysle mobility a dopravného plánovania, čo je prepojené s plánovaním sídel. V oboch deleniach, aj v mitigácii, aj v adaptácii by mal byť pridaný dovetok s dôrazom na ľudskoprávny aspekt (napr. s dôrazom na najviac ohrozené skupiny a sektory).

V jednej z diskutujúcich skupín bolo navrhnuté vnútorné rozdelenie témy na:

- A. **Udržateľné sídla a regióny.** V rámci tejto témy by mali byť adresované okruhy tém:
- a. Politika miestneho a regionálneho rozvoja. (V súčasnosti platná Koncepcia mestského rozvoja SR do roku 2030 je vágna, bez špecifických cieľov a bez rozpočtu).
  - b. Územný rozvoj (potreba kvalitného priestorového plánovania udržateľných sídel a inteligentné mestá).
  - c. Integrovaná a inteligentná doprava, (vrátane bezemisnej mobility v mestách ako i hľadanie možností ako znižovať počet áut).
  - d. Manažment odpadov (prvotný cieľ je redukcia tvorby odpadu, až následne triedenie a manažment komunálneho odpadu).
  - e. Klimatické zmeny v sídlach – adaptácia a mitigácia.
  - f. Znečistenie vody, vzduchu, hluk a pod.
- B. **Krajina v kontexte zmeny klímy** V rámci tejto témy by mali byť adresované okruhy tém:
- a. Nová paradigma pre rozvoj vidieka.
  - b. Prírode blízke pôdohospodárstvo vrátane ekosystémových služieb.
  - c. Udržateľné poľnohospodárstvo, lesníctvo a vodné hospodárstvo (to čo robíme v krajine, ako nám slúži, ako by sme mali spoluexistovať).
  - d. Udržateľný turizmus,
  - e. Biodiverzita – agroekosystémy (opeľovanie), diverzifikované hospodárenie

Aktéri v tejto skupine podporovali návrh na presun témy znečistenie ovzdušia do témy Zdravie a kvalita života.

Opakovane zaznievalo, že v materiáli chýba zhodnotenie súčasného stavu pripravenosti Slovenska na dopady zmeny klímy a scenáre postupu v budúcnosti. Ďalej bolo konštatované, že chýba scenár budúceho vývoja v prípade, že to čo dnes hodnotíme ako negatívne nebudeme schopní zvrátiť. Súčasne zaznela požiadavka na zaradenie témy hodnotenia stavu vzdelávania v oblasti zmeny klímy do opatrení a zdôraznenie potreby takéhoto vzdelávania na školách.

Zúčastnení artikulovali potrebu pomenovať víziu toho, ako si v roku 2030 predstavujeme udržateľné sídla, regióny a krajinu. Jeden z účastníkov navrhol, že by bolo dobré vo všeobecnosti nahradiť termín "udržateľný" termínom "odolný".

Viacerí prítomní vnímajú ako zásadné, že v materiáli je málo rozpracovaná **téma dopravy**. Táto téma by mala obsahovať: dopravné plánovanie, dopravnú infraštruktúru, dopravnú mobilitu, nízkoemisné dopravné služby/logistiku/ elektromobilitu a zabezpečenie dopravnej obslužnosti. Súčasne by mali byť adresované negatívne dopady dopravy ako sú hluk, znečistenie a väčšie zameranie na globálny rozvoj/ vzťahy ako na miestny rozvoj.

Účastníci konštatovali, že vo vzťahu k téme **udržateľných regiónov** bude potrebné nielen zdefinovať udržateľnosť, ale aj zmeniť paradigmu prístupu k udržateľnosti, pretože aby regióny mohli byť udržateľné, potrebujú si samy stanovovať priority a posilňovať vlastnú sebestačnosť (na rozdiel od nariadení z celonárodnej úrovne). Okrem sebestačnosti je potrebné redefinovať aj spravovanie regiónov (angl. governance) s možnosťou vlastného rozhodovania. Zaznel návrh na zaradenie časti o potrebe energetických a klimatických manažérov a plánovania na úrovni samospráv.

Zazneli pripomienky, že materiál neobsahuje novú **paradigmu na rozvoj vidieka**. Život na vidieku sa rapídne zmenil, ale nejestvuje nástroj na jeho usmernenie, čo sa premieta do poľnohospodárstva a má vplyv aj na udržateľnosť krajiny. Zásadný vplyv má i diverzita poľnohospodárskej výroby. Je potrebné sa zamerať na diverzifikované hospodárenie v krajine podľa prírodného potenciálu územia. Cieľom by malo byť prírode blízke pôdohospodárstvo odolné voči extrémnym vplyvom počasia. Ďalšími pomenovanými témami vo vzťahu k rozvoju vidieka boli infraštruktúra, prístup k verejným službám a verejným priestorom, podnikateľské príležitosti a kompetencie samospráv. Súčasťou európskej agendy je aj koncept *inteligentného vidieka* (*Smart Villages*), ktorý by mal zabezpečiť väčšiu spravodlivosť z hľadiska prístupu ľudí z vidieka k verejným službám.

Aktéri sa jednoznačne zhodli na potrebe dopracovať **ekosystémové služby**⁶. Padol návrh na ekonomické vyčísľovanie environmentálnych hodnôt (vody, pôda nielen z hľadiska bonity), pričleniť k environmentálnym hodnotám ekonomické vyčíslenie. Týmito témami sa u nás zaoberá ekonómka Tatiana Kľuvánková-Oravská, pričom Slovensko patrí v danej oblasti medzi lídrov; vo svete sú známe práce napríklad Elinor Ostrom.

Viacerí diskutujúci zdôrazňovali potrebu zaoberať sa v dokumente klímou, stavom vody a pôdy. Je potrebné stanoviť si ukazovatele pre rok 2030, **koľko bude pôdy, lesného porastu, biodiverzitého a vodozádržného územia**. Súčasne zaznela požiadavka na kompenzácie pre vlastníkov lesov za mimoprodukčnú činnosť (keďže chýbajú zadané hodnoty mimoprodukčných funkcií lesa a kvantifikovaná cena udržateľnosti). Tiež zaznelo upozornenie na aspekt sociálnej spravodlivosti v téme adaptácie na zmenu klímy, a to v tom zmysle, aby najchudobnejší nedoplácali na navrhované opatrenia.

V kontexte zmeny klímy je potrebné hovoriť aj o energetike a podobne ako v téme odpadov i tu je potrebné vychádzať z faktu, že najefektívnejšia je energia, ktorá sa nemusí vyrobiť (viď dokument Čistá energia pre Európanov a Európany).

---

⁶ Ekosystémové služby predstavujú prínosy a úžitky, ktoré poskytujú ekosystémy, napr. voda, potraviny, drevo, tvorba pôdy, čistenie ovzdušia a vody, ochrana pred povodňami a suchom, opeľovanie plodín a ďalšie. Ľudská činnosť však ničí biodiverzitu a znižuje odolnosť a schopnosť zdravých ekosystémov poskytovať túto širokú škálu tovarov a služieb. (zdroj: <http://www.minzp.sk/sekcie/temy-oblasti/ochrana-prirody-krajiny/ekosystemove-sluzby/>)

Jeden z prítomných aktérov navrhol prioritizáciu opatrení v rámci výzvy **Udržateľný, spoľahlivý a moderný systém energie pre všetkých**: najprv znižovanie spotreby energie a palív, potom zvyšovanie energetickej efektívnosti, následne udržateľné využívanie obnoviteľných zdrojov energie a na záver udržateľný, spoľahlivý a moderný systém výroby a spotreby energie pre všetkých.

Diskutujúci zdieľali potrebu prioritizácie tém v oblasti **odpadov, energetiky a dopravy**. Zhodli sa na potrebe zdôrazniť vo všetkých troch témach fakt, že najefektívnejšia doprava je žiadna doprava, najekologickejšia energia je nespotrebovaná energia, rovnako ako nevyprodukovaný odpad.

Zaznel návrh spojiť dve výzvy **Zabezpečenie spoľahlivej, udržateľnej, modernej a cenovo dostupnej energie** a **Udržateľný, spoľahlivý a moderný systém energie pre všetkých** do novej formulácie „Zabezpečenie udržateľnej, dostupnej a modernej energie pre všetkých (vrátane marginalizovaných skupín)“.

Zaznel návrh na úpravu výzvy **Udržateľné využívanie ekosystémov, zachovanie biodiverzity a podpora adaptačných opatrení na zmenu klímy** na **Udržateľné využívanie ekosystémov, zachovania biodiverzity a podpora opatrení na zmenu klímy s prihliadnutím na kontext adaptácie**.

Zaznel návrh na doplnenie Hlavných výziev o samostatnú výzvu *Biodiverzita a kvalita životného prostredia* (ovzdušie, voda, pôda, potraviny – s presahom do témy zdravia).

Zaznel návrh na vyradenie poslednej výzvy v zozname hlavných výziev tejto témy a to **Podmienky pre inteligentné mestá a inteligentnú infraštruktúru** z dôvodu irelevantnosti.

Avšak v diskusii v rámci Komory zainteresovaných aktérov takýto návrh nezískal podporu.

Počas diskusie boli navrhnuté tieto konkrétne zmeny a doplnky analytického dokumentu: *Východiská prípravy národných priorít implementácie Agendy 2030*:

- V texte je uvedené, že v oblasti mitigácie má SR dobré výsledky (pozícia Slovenska, str. 22 dokumentu SAV) čo je pravda len do roku 2020, potom prídu na rad opatrenia, ktoré budú vyžadovať väčšie investície a úsilie. To je potrebné v dokumente spresniť.
- V kapitole je potrebné reflektovať fakt, že naplnenie našich záväzkov v znižovaní emisií o 20% je vo vzťahu k horizontu 2030 nedostatočný, je potrebné sa znižovaním intenzívne zaoberať.
- Zmena klímy a problémy, ktoré zmena klímy predstavuje pre budúcnosť Slovenska sú v dokumente slabo vyargumentované a navodzujú dojem, že to nie je až tak zásadný problém. Je potrebné doplniť opis dopadov a príčin zmien klímy (vrátane dopadov na vodu a pôdu). Súčasne je potrebné doplniť to, aký vplyv má využívanie ekosystémov na zmenu klímy.
- Doplniť trend „green cities“ (zeleň v mestách, zalesňovanie).
- Zohľadniť zistenia Strednodobého hodnotenia environmentálnej výkonnosti Slovenskej republiky.
- K prehľadu existujúcich dlhodobých stratégií SR (strana 25 dokumentu SAV) doplniť okrem nízkouhlíkovej aj environmentálnu stratégiu.

Po oboch kolách tematických seminárov a pred tretím zasadnutím Komory zainteresovaných aktérov expert na túto tému Miroslav Mojžiš upravil návrh tejto prioritnej témy a výziev nasledovne.

Znenie priority: **Udržateľné sídla, regióny a krajina v kontexte zmeny klímy**

Hlavné výzvy:

- Inkluzívny a udržateľný sídelný a regionálny rozvoj prostredníctvom kvalitného participatívneho územného a strategického plánovania.
- Zabezpečenie prístupu k základným službám a zdrojom, vrátane cenovo dostupnej mobility, energie, vody a sanitácie pre všetkých, pri rešpektovaní environmentálnej udržateľnosti a zásady minimalizácie emisií.
- Adaptácia ľudských sídiel a krajiny na negatívne dôsledky zmeny klímy, s cieľom zvyšovania kvality života obyvateľov a zachovania stabilných a zdravých ekosystémov.
- Významné zníženie znečistenia a kontaminácie všetkých zložiek životného prostredia, pri zachovaní princípu znečisťovateľ platí.

- Ochrana prírody a krajiny, zameraná na zabezpečenie zdravia a stability ekosystémov, schopnosti krajiny poskytovať potrebné ekosystémové služby a zastavenie poklesu biodiverzity.

Na treťom zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov zazneli ešte tieto návrhy:

- Návrh bodu „*Inkluzívny a udržateľný sídelný a regionálny rozvoj prostredníctvom kvalitného participatívneho územného a strategického plánovania*“ preformulovať druhú časť na „**integrovaného participatívneho plánovania územného a regionálneho rozvoja,**“ pričom význam tohto označenia bude špecifikovaný vo vysvetľujúcom dokumente k témam a výzvam.
- Skupina sa zhodla na doplnení výrazu „**pítnej vody**“ do znenia výzvy národnej priority *Udržateľné sídla, regióny a krajina v kontexte zmeny klímy v znení "Zabezpečenie prístupu k základným službám a zdrojom, vrátane cenovo dostupnej mobility, energie, vody a sanitácie pre všetkých, pri rešpektovaní environmentálnej udržateľnosti a zásady minimalizácie emisií."*

8. Hlavné pripomienky a návrhy k téme Eliminácia chudoby a sociálna inklúzia

Na úvod jedného z workshopov prebehla krátka diskusia o porozumení pojmu **chudoba**, pričom expert ju pre kontext SR definoval, v súlade s Eurostatom, ako **60% mediánu príjmu v danej/našej spoločnosti**. Jedná sa o relatívnu chudobu v zmysle európskych politík a o príjmové zarámčovanie chudoby. Sociálne vylúčenie tento koncept dopĺňa o iné ako príjmové formy ohrozenia.

V diskusii na inom workshope viackrát zaznelo, že médiá často zobrazujú chudobu cez emocionálne silné obrazy a opisy a nevenujú sa príčinám prípadne riešeniam daného stavu. Pocitová chudoba na Slovensku je veľmi vysoká. Avšak výskumy ukazujú, že Rómovia žijú v tom istom regióne z trikrát menších finančných prostriedkov ako ich nerómski susedia. Je potrebné bojovať proti skresleným predstavám, Rómovia sú prijímateľmi iba 12% sociálnych dávok, čo si málokto uvedomuje.

Skupina diskutovala aj o názve tejto témy a zaznel návrh používať slovenské ekvivalenty, v prípadoch, v ktorých existujú a v ktorých to zvýši zrozumiteľnosť. Najviac rezonoval návrh na zmenu názvu na: *Znižovanie chudoby a sociálna inklúzia*.

Zaznela pripomienka, že nielen z analytického dokumentu, ale aj z toho ako sa vedie odborná aj verejná diskusia, **nie je jasné akým typom sociálneho štátu chce Slovensko byť**. Chýba spoločná **vízia** toho, na akom hodnotovom systéme chceme tvoriť sociálnu politiku štátu.

Zaznel komentár ohľadom celého dokumentu, ktorý je podľa účastníkov postavený na sektorovom prístupe a chýba v ňom zohľadnenie regionálnych disparít, obzvlášť tých, ktoré sa viažu k téme chudoby. Ak by bol východiskovým prístupom priestorový rozvoj resp. priestorový prístup, ten by umožňoval nachádzanie efektívnejších riešení. Zaznel návrh na odlišné prístupy k riešeniu témy chudoby v rôznych prostrediach, a to v mestskom a vidieckom prostredí, v zaostalých vidieckych oblastiach a špecificky v segregovaných/marginalizovaných osadách.

V diskusii v rámci jednej z rozdelených skupín si účastníci vyjasňovali hlavné cieľové skupiny, ktorých sa týka téma *Eliminácia chudoby a sociálna inklúzia* a pomenovali ich ako dve skupiny: 1) **ľudia, ktorí sú ohrození chudobou** a 2) **ľudia, ktorí sú ohrození sociálnym vylúčením**. Tieto dve skupiny nie sú vždy totožné. Pri tejto diskusii tiež zaznelo, že je potrebné vo zvýšenej miere zvažovať potreby **seniorov**, ako jednej zo skupín ohrozených sociálnym vylúčením a predovšetkým žien - senioriek. Zaznelo upozornenie, že na Slovensku je prítomná aj extrémna chudoba u cieľovej skupiny ľudí bez domova. Tiež zaznela požiadavka na doplnenie dát o energetickej chudobe do podkladového analytického dokumentu.

V súvislosti s hlavným zameraním a vnútornými prioritami tejto témy zaznel názor, že je potrebné sa vo zvýšenej miere venovať **integrácii marginalizovaných rómskych komunit (MRK)**, najmä mladej generácii Rómov, ktorá sa do budúcnosti môže stať pre spoločnosť významným prínosom pri riešení ostatných problémov udržateľného rozvoja.

Zaznel návrh, že v rámci výzvy **Zabránenie inštitucionálnej diskriminácii chudobných ľudí a stigmatizovaných etnických menšín a zabezpečenie nediskriminačného prístupu k sociálnym a zdravotníckym službám** by sme mali radšej hovoriť o **dostupnosti verejných služieb** (namiesto zdravotných a sociálnych služieb).⁷ Rovnako zaznelo, že je potrebné rozšíriť tento bod o celkový **antidiskriminačný prístup**, prípadne to pozitívne preformulovať na posilnenie **rovnosti príležitostí**. Okrem inštitucionálnej diskriminácie by sme mali zabrániť diskriminácii všetkých skupín ohrozených sociálnou vylúčením resp. všetkých ohrozených skupín.

Účastníci pokázali na nezrozumiteľnosť výzvy **Inštitucionálny rámec pre spravodlivé prerozdeľovanie disponibilných zdrojov**. Účastníci pomenovali, že v tomto kontexte je potrebné v pojme "inštitucionálny rámec" vnímať viac, ako len poskytovanie kompenzačných dávok a príspevkov od štátu. Je potrebné sa zamerať na **prerozdeľovanie finančných prostriedkov medzi verejných a neverejných poskytovateľov** sociálnych (prípadne iných) služieb. Tí, ktorí spĺňajú štandardy kvality sociálnych služieb, by mali mať zabezpečený rovnaký prístup k zdrojom nezávisle od toho, či sú verejným alebo neverejným, poskytovateľom. Zaznel názor, že štát diskriminuje neverejné sociálne zariadenia, hoci vedú flexibilnejšie reagovať na potreby spoločnosti v porovnaní so štátnymi. Tiež zaznel návrh v tejto výzve zmeniť slovo *spravodlivé* na *solidárne*, lebo presnejšie vystihuje požadovanú podobu systému prerozdeľovania. V inej skupine zaznel názor, že formulácia by mohla obsahovať obe slová: "*spravodlivé a solidárne prerozdeľovanie*".

Zaznel návrh, aby sa v tejto téme presadzoval **princíp subsidiarity**, t.j. hľadanie **riešení zdola nahor** a podporovanie iniciatívy na úrovni rodiny, komunity a samosprávy. V rámci diskusie však zaznela otázka, nakoľko sú aktuálne komunity/obce pripravené na **komunitne vedený rozvoj**. Tiež zaznel názor, že samosprávy majú ťažkosti so zabezpečením svojich kompetencií. Analytický materiál SAV dobre zhodnotil súčasnú situáciu a pomenoval absenciu komunitných služieb, avšak tieto sa neodrazili vo výzvach v tejto prioritnej téme. Súčasný rámec pre fungovanie komunitných služieb podľa účastníka nie je dobrý a je potrebné ho prispôbiť reálnym potrebám klientov.

V rámci diskusie bol pomenovaný návrh pridať do výziev **prevenciu a znižovanie chudoby**, ktorej súčasťou by malo byť zvyšovanie informovanosti a aktivizácia cieľových skupín. Zaznela potreba **aktívne zapájať cieľové skupiny** do hľadania a realizácie riešení ich situácie.

V diskusii tiež viac krát zaznelo, že v danej prioritne chýba výzva týkajúca sa **bývania**. Na Slovensku absentujú, alebo sú nedostatočné rozvinuté, **podporné nástroje na zabezpečenie primeraného bývania** (nájomné bývanie, príspevok na bývanie, sociálne bývanie). Účastníci túto tému rámcovali aj konceptom práva na bývanie. Upozornili, že hoci v rámci územného

---

⁷ V prvom workshope k tejto téme zaznel návrh na doplnenie tejto výzvy aj o *vzdelávacie služby*. Preformulovanie na *verejné služby* tento problém vyriešilo.

plánovania existujú štandardy pre nájomné a sociálne bývanie, tie sa však pri rozvoji miest nedodržiavajú. Túto tému tiež prepojili s témou rozvoja sídel v téme *Udržateľné sídla a krajina v kontexte zmeny klímy*.

Zaznel návrh, aby **bod týkajúci sa prístupu k vode bol presunutý** do témy *Udržateľné sídla a krajina v kontexte zmeny klímy*, hoci bol artikulovaný presah tejto témy s témami *Eliminácie chudoby a sociálnej inklúzie* a *Zdravia a kvality života*. Voda je vnímaná ako strategická surovina, viacerí však upozorňovali na neadekvátny prístup k pitnej / nezávadnej vode najmä na východnom Slovensku, v prostredí niektorých priestorovo segregovaných rómskych komunít.

V rámci diskusie tiež zaznelo, že v súčasnosti sa veľa opatrení v sociálnej oblasti realizuje cez (národné) projekty a nie je zabezpečená ich **kontinuita**, t.j. plynulosť a dlhodobosť.

Jeden z účastníkov navrhol, aby sa formulácia **rodinnej politiky** ako jedného zo základných rámcových prístupov stala súčasťou výziev tejto národnej priority, v rovnakom zmysle ako je uvádzané v programe OSN. Účastník upozornil na prehliadanie **neplatenej práce rodinných príslušníkov** napr. rodinných opatrovateľov (v legislatíve chýba úprava, ktorá by uznávala ich prácu) ako aj prácu rodinných príslušníkov pri výchove detí. Táto téma má špecifický význam pri mnohopočetných rodinách, ktoré sú ohrozené chudobou, a často majú problém finančne zabezpečiť vzdelávanie detí.

V rámci diskusie bolo jednou z účastníčok konštatované, že za jeden z hlavných problémov pri formulovaní ucelených dokumentov týkajúcich sa sociálneho vylúčenia je získavanie relevantných štatistických údajov. Ako príklad bol uvedený Bratislavský kraj, ktorý je síce viac rozvinutý ako iné regióny na Slovensku, no i tak má aj svoje špecifické problémy, na ktoré treba reagovať, žiaľ, nedá sa to podložiť presnými údajmi. V tejto súvislosti bolo poukázané na **sociálno-ekonomické nerovnosti v kraji, pracujúcu chudobu, zamestnanie v nízkoprijímových povolaniach, vysoké náklady na bývanie, či aspekt imigrácie**.

Súčasne bolo spomenuté, že absencia, resp. nekvalita štatistických údajov a presných dát rezonujú opakovane pri takmer každom tematickom stretnutí k návrhu národných priorít Agendy 2030.

V diskusii zaznela aj otázka súvisiaca s vnímaním pojmu "integrácia". Podľa jednej účastníčky by nemalo ísť o splynutie marginalizovanej rómskej komunity s väčšinou obyvateľstva, ale k integrácii sa má podľa nej pristupovať s rešpektom voči rómskej kultúre a schopnosťou reagovať na jej potreby.

Podľa inej účastníčky by sme sa mali viac zamerať na vzdelávanie rómskej komunity, pretože ide o celoslovenský socio-ekonomický problém, nielen problém danej vylúčenej komunity. V danom kontexte padla zmienka aj o aktuálne predkladanom návrhu legislatívnej úpravy povinnej predškolskej dochádzky.

Ďalší z diskutujúcich upozornil na **problém začleňovania skupiny mladých dospelých**, ktorí prežili svoje detstvo v **inštitucionálnej výchove** (detské domovy). Tieto inštitúcie ich nedokážu pripraviť na reálny život a preto často končia na okraji spoločnosti. Navrhuje preto (bez presnejšej špecifikácie), aby sa aj táto cieľová skupina ohrozenej (znevýhodnenej) mládeže objavila medzi výzvami v prioritnej téme *Eliminácia chudoby a sociálna inklúzia*.

Účastníci diskusie ako jeden z možných nástrojov znižovania chudoby uvádzali aj príklady podpory zamestnanosti ako prostriedku eliminácie chudoby konkrétne transformáciou vnímania práce - napr. platená práca doma vo forme opatrovania alebo starostlivosti o ďalších členov rodiny, alebo čiastočné úväzky aj pre ľudí s nízkou kvalifikáciou, čo by bolo istým spôsobom aj prepojenie na prioritnú tému č. 1. v podobe riešenia špecifikú regiónov a rozvoja lokálnej zamestnanosti. Zmena paradigmy vnímania práce by mala byť podľa jednej z účastníčok kľúčovým nástrojom aj vo vzťahu k očakávanej demografickej zmene a mala by byť reflektovaná prostredníctvom zavádzania nových funkčných verejných politík. Medzi ďalšími návrhmi v tejto téme boli spomenuté: zvyšovanie finančnej gramotnosti obyvateľstva a doplnenie sociálneho aspektu do verejného obstarávania.

Na zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov padol návrh venovať sa v tejto časti aj garantovanému príjmu a skráteniu pracovnej doby v súvislosti s hrozbou chronickej nezamestnanosti veľkých skupín obyvateľstva v dôsledku robotizácie.

Po oboch kolách tematických seminárov a pred tretím zasadnutím Komory zainteresovaných aktérov expert na túto tému Laco Oravec upravil návrh tejto prioritnej témy a výziev nasledovne.

Znenie priority: **Znižovanie chudoby a sociálna inklúzia**

Hlavné výzvy:

- Zníženie sociálnych a ekonomických nerovností medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva.
- Zvýšenie miery integrácie marginalizovanej rómskej populácie.
- Zlepšenie rovnosti príležitostí ľudí ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením aj prostredníctvom zlepšovania kvality a dostupnosti verejných služieb a boja proti diskriminácii, vrátane inštitucionálnej.
- Posilnenie princípu solidarity pri prerozdeľovaní disponibilných zdrojov.
- Zabezpečenia práva na primerané bývanie pre ľudí ohrozených chudobou.

Na treťom zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov zazneli ešte tieto komentáre a návrh:

- Prebehla diskusia o význame pojmu „primerané bývanie“ a o otázke, či tento pojem nenahradiť reálnejším cieľom „dostupné bývanie“. Expert vysvetlil, že výzva je definovaná na úrovni sociálnych práv, a hoci to môže byť odvážny cieľ, skupina sa zhodla na pôvodnom znení.
- Skupina odsúhlasila v rámci diskusie vynechať slovo „dostupných“ vo výzve „Posilnenie princípu solidarity pri prerozdeľovaní disponibilných zdrojov“.

9. Hlavné pripomienky a návrhy k téme Právny štát, demokracia a bezpečnosť

Padol návrh na doplnenej názvu tejto priority na *Funkčný a právny štát s politikou spolupráce vo verejnom zaujme*". Tiež zaznelo, že táto téma by mala zahŕňať ciele udržateľného rozvoja č.16 *Mier, spravodlivosť a silné inštitúcie*, č.17 *Partnerstvá za ciele* a č.5 *Rodová rovnosť*.

Na zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov bola ocenená komplexnosť spracovania tejto témy s výhradou, že je potrebné do nej doplniť aj rovinu medzinárodných ozbrojených konfliktov, vrátane zodpovednosti Slovenska za prítomnosť na Slovensku vyrobených zbraní na Blízkom východe.⁸

Zaznel návrh, aby prezentácia témy od experta M. Davalu, ktorú sprostredkoval na workshope (obsahovala megatrendy, pozíciu Slovenska a existujúce stratégie) bola doplnená do podkladového dokumentu Prognostického ústavu SAV (Východiská prípravy národných priorít Agendy 2030), aby boli jasné analytické východiská pre tvorbu návrhu tejto národnej priority.

Účastníci vyzdvihli potrebu **nezávislej, transparentnej a dôveryhodnej štátnej a verejnej správy**. Očakávajú **silné, efektívne a proklientské inštitúcie**, rešpektujúce **princíp partnerstva a otvorenosti**.

Medzi hlavnými výzvami by malo byť aj **odpolitizovanie štátnej správy** – obnovenie úradu pre štátnu službu, ktorý bol vytvorený pri vstupe do Európskej únie. K otázke potreby posilňovania politickej kultúry a demokracie zaznelo, že jej zárukou môžu byť *etické kódexy* pre rôzne oblasti, ktoré by mohli mať priamy dosah na formovanie verejných politik.

Ústavný súd považujú účastníci za mimoriadne významnú inštitúciu, ktorá má okrem iného právomoc zrušiť rozhodnutia zákonodarcov. Vzhľadom na malý počet jej členov je nastavenie systému výberu ústavných sudcov obzvlášť dôležité. Spôsob kreovania inštitúcií výrazne ovplyvňuje ich následnú dôveryhodnosť. Pri výberových konaniach do verejných funkcií je preto potrebné zabezpečiť nezávislosť od stranícko-politických vplyvov, ako aj umožniť občianskej spoločnosti účasť na výberových konaniach. Bola artikulovaná potreba doplniť aspekt posilnenia **povinnosti skladať účty (accountability)**.

Účastníkovi chýbalo pomenovanie **výziev lokálnych samospráv**, zameranie na procesné riadenie samospráv, téma otvárania samospráv voči občianskym združeniam a občanom. Tiež zaznelo, že je potrebné venovať sa téme mocenskej rovnováhy medzi starostami a poslancami v samospráve.

Je potrebné doplniť výzvu obsahujúcu prihlásenie sa k medzinárodnej spolupráci, artikulujúcu **bezpečnostné ohrozenia v medzinárodnom priestore a odolnosť voči**

---

⁸ Za implementáciu slovenských priorít Agendy 2030 v medzinárodnom prostredí zodpovedá Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR.

bezpečnostným rizikám. Podľa účastníka je problémom, že neimplementujeme európske nástroje boja proti propagande tretej strany, hoci inak sme na špičke v kybernetickej bezpečnosti. V diskusiách zaznelo, že pojem bezpečnosť by mal významovo obsahovať aj **odolnosť/rezilienciu.**

Podľa diskutujúcich sú základnými podmienkami udržateľnosti demokracie právny štát, slobodné a nezávislé médiá, silná občianska spoločnosť, rešpektovanie práv menších a politická pluralita.

Inštitucionálny a regulačný rámec má byť podporou pre silnú občiansku spoločnosť. Zaznela kritika, že občianska spoločnosť dnes funguje ad hoc - bez dostatočného inštitucionálneho a finančného ukotvenia.

V oblasti médií niektorým chýba vymedzenie voči problematike konšpirácií a fake news, voči ktorým by mal štát zaujať jasný postoj. Viac krát zaznelo, že dôležité je posilnenie verejnoprávnosti médií.

Súčasne je potrebné vytvoriť komplexný **akčný plán vzdelávania k demokracii, ľudským právam a právnemu štátu.**

K výzve **Silné, transparentné, nezávislé a nestranné kontrolné, inšpekčné a vyšetrovacie inštitúcie** účastníci potrebovali vyjasnenie, čo sa *nezávislými a nestrannými* kontrolnými inštitúciami myslí. Je potrebné pomenovať postup vytvárania týchto inštitúcií a obsadzovania pozícií v nich (napr. prokuratúra, polícia), ako aj vonkajšiu kontrolu, najmä v prípade prokuratúry. Zaznelo odporúčanie medzi *kontrolné inštitúcie* zahrnúť aj Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, a iné verejné ľudskoprávne inštitúcie ako napr. ombudsman, komisár pre deti, prípadne ďalšie orgány verejnej moci.

V diskusii zaznelo, že pre zvýšenie transparentnosti použitia verejných zdrojov chýba jednoduchá verejná informačná databáza o použití financií z eurofondov.

Účastník upozornil, že návrhu výziev chýba regionálny kontext (V4) a medzinárodný rozmer.

Jeden z diskutujúcich upozornil, že výzvy k tejto priorite sú formulované v podobe cieľov, ale výzvy môžu byť formulované aj ako problémy, alebo negatívne trendy, na ktoré nadväzujú ciele a opatrenia.

Po oboch kolách tematických seminárov a pred tretím zasadnutím Komory zainteresovaných aktérov expert na túto tému Michal Davala upravil návrh tejto prioritnej témy a výziev nasledovne.

Znenie priority: **Právny štát, demokracia a bezpečnosť**

Hlavné výzvy:

- Zlepšenie vymožitelnosti práva, prístupu k spravodlivosti pre všetkých a ochrany a podpory ľudských práv.

- Transparentný, profesionálny a efektívny výkon verejnej správy na všetkých úrovniach, zameraný na dosahovanie výsledkov. Prijímanie rozhodnutí a tvorba politík na základe relevantných a dôveryhodných dát prístupných odbornej i laickej verejnosti a implementácia konceptu hodnoty za peniaze.
- Zabezpečenie účinného systému kontroly verejnej moci, vrátane transparentných a nezávislých kontrolných inštitúcií a orgánov ochrany práv a slobôd. Posilnenie mechanizmov a metód odhaľovania a potierania závažnej korupcie.
- Podpora občianskej spoločnosti, výchovy k demokratickému občianstvu a mechanizmov participácie na tvorbe, implementácii a kontrole verejných politík.
- Zabezpečenie prístupu verejnosti k objektívnym a pluralitným zdrojom informácií, posilnenie nezávislosti verejnoprávnych médií, kritického myslenia a mediálnej gramotnosti.
- Efektívna identifikácia a odolnosť voči hrozbám pre právny štát, demokraciu, vnútornú i vonkajšiu bezpečnosť.

Na treťom zasadnutí Komory zainteresovaných aktérov zazneli ešte tieto návrhy:

- Návrh k výzve *“Podpora občianskej spoločnosti, výchovy k demokratickému občianstvu a mechanizmov participácie na tvorbe, implementácii a kontrole verejných politík,”* zameniť pojem „výchova“ za pojem **„vzdelávanie“** k demokratickému občianstvu.
- Prebehla aj diskusia o možnostiach merania podpory občianskej spoločnosti, kde sa skupina zhodla, že by mohlo byť stanovených viacero indikátorov, avšak aktuálne nie je cieľom diskusie ich všetky identifikovať.
- Opakovane zaznel názor, že v tejto národnej prioritě chýba **rodová rovnosť** a je vo výzvach vyjadrená skôr implicitne. Expert uviedol, že rodová rovnosť a ochrana pred diskrimináciou je súčasťou Stratégie ochrany a podpory ľudských práv v SR, avšak súhlasil, že **rodovú rovnosť a rovnosť príležitostí** explicitne doplní do naratívneho textu vysvetľujúceho výzvy.
- Zaznela poznámka, že ide o oblasť, ktorá sa významne dotýka všetkých ostatných tém. Naplnenie výziev danej národnej priority tvorí predpoklad pre úspešné plnenie výziev ostatných piatich národných priorít. Preto bola formulovaná otázka, či národnú prioritu *Právny štát, demokracia a bezpečnosť* nepresunúť z posledného miesta v zozname priorít na prvé. Ako protiargument však zaznel názor, že nie je správne národné priority ďalej prioritizovať a číslovať, pretože všetky majú rovnakú váhu. Jednou z možností bolo aj prepojenie témy *Právny štát, demokracia a bezpečnosť* na horizontálne princípy. V závere diskusie však zaznela zhoda, aby téma *Právny štát, demokracia a bezpečnosť* ostala ako samostatná národná priorita.

Príloha č. 1: Zoznam členov Komory zainteresovaných aktérov

P. č.	Titul, meno a priezvisko	Organizácia
1.	Cvečka Ján	FTVŠ UK Bratislava
2.	Czikková Lenka	ETP Slovensko
3.	Dragula Milan	Klinika detskej chirurgie JLU UK a UNM
4.	Finka Maroš	STU
5.	Galanská Nina	Nadácia Milana Šimečku
6.	Gáliková Ľubica	Fórum pre pomoc starším
7.	Hapalová Miroslava	MESA 10
8.	Havelková Eva	EPIC
9.	Hudeková Zuzana	Regionálne ekologické centrum Bratislava
10.	Kafková Katarína	Asociácia zdravotných poisťovní
11.	Kákoš Jozef	Depaul Slovensko
12.	Kotrbová Kvetoslava	Slovenská lekárska komora
13.	Kramáreková Hilda	UKF Nitra
14.	Krupa Slavomír	Rada poskytovania sociálnych služieb
15.	Lešínský Daniel	Centrum pre trvalo-udržateľné alternatívy
16.	Lévyová Mária	Asociácia na ochranu práv pacientov SR
17.	Machajdíkova Mária	Sociofórum
18.	Maleš Ivana	Inštitút cirkulárnej ekonomiky
19.	Mamojka Branislav	Národná rada občanov so zdravotným postihnutím v SR
20.	Mesík Juraj	Rada vlády SR pre Agendu 2030
21.	Mikulová Lenka	Národná sieť rozvoja vidieka SR
22.	Molnár Peter	Republiková únia zamestnávateľov
23.	Nemeček Miloš	Rada vlády SR pre práva seniorov
24.	Nevický Oto	Asociácia zamestnávateľských zväzov a združení SR
25.	Németh Peter	Rómsky Inštitút - Roma Institute
26.	Oravec Ján	Združenie podnikateľov Slovenska
27.	Paulíková Martina	Združenie Slatinka
28.	Pätoprstá Elena	Bratislavský samosprávny kraj
29.	Petőcz Kálmán	Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku
30.	Sibyla Pavel	Nadácia Zastavme korupciu
31.	Schulcz Andrej	Rada mládeže Slovenska
32.	Slezáková Katarína	Asociácia inovatívneho farmaceutického priemyslu

33.	Sliacka Mária	PMVRO
34.	Smreková Mária	riaditeľka 1. súkromného gymnázia Bajkalská (vyznamenaná prezidentom)
35.	Sopóci Ján	Katedra sociológie, Filozofická fakulta UK
36.	Szabová Katarína	Slovenské národné stredisko pre ľudské práva
37.	Šovkopliás Natália	Únia miest Slovenska
38.	Šteiner Andrej	Karpatský rozvojový inštitút
39.	Uhlerová Monika	Konfederácia odborových zväzov
40.	Ujházyová Michaela	IUVENTA
41.	Vachová Barbara	ZMOS
42.	Weber Jozef	Slovenská lekárska komora

Príloha č. 2: Profily expertiek a expertov

Jaroslav VOKOUN – od roku 1990 pôsobí ako výskumný pracovník Ekonomického ústavu SAV. Okrem ekonometrie sa venuje problematike inovácií, konkurenčnej schopnosti, podpore podnikania a migrácii pracovnej sily. V jeho portfóliu je zastúpený aj štruktúrny a technologický rozvoj, udržateľný rozvoj, veda, výskum, vývoj, ako aj znalostná ekonomika. Vo svojich publikáciách sa zaoberá vývojom a perspektívami svetovej ekonomiky, vybranými témami a problémami slovenskej ekonomiky v rámci EÚ, demografickým vývojom Slovenska, či inštitucionálnou podporou znalostnej spoločnosti. Bol členom tímov, ktoré modelovali hospodársky vývoj Slovenska, podieľal sa na vypracovaní vízie a stratégie rozvoja slovenskej spoločnosti.

Zuzana POLAČKOVÁ – ako konzultantka sa venuje zamestnanosti a sociálnemu podnikaniu, službám zamestnanosti, sociálnej inklúzii a zamestnateľnosti znevýhodnených skupín. Má skúsenosti s monitoringom a hodnotením, tvorbou programov a politík, projektovým manažmentom, ako aj medzi-sektorovou spoluprácou a vyjednávaním. Bola členkou viacerých medzinárodných tímov v pozícii expertky a koordinátorky. Pracovala pre Rozvojový program OSN, Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny a viaceré mimovládne organizácie.

Tomáš SZALAY – vzdelaním lekár, je zakladajúcim členom a senior analytikom Health Policy Institute. Zaoberá sa zdravotnou politikou, dostupnosťou zdravotnej starostlivosti a zdravotníckou legislatívou. Bol poradcom viacerých ministrov zdravotníctva, podieľal sa na reforme zdravotníctva a od roku 2016 je opäť oficiálnym poradcom Ministerstva zdravotníctva SR. Od roku 2011 zabezpečuje komunikáciu s ambulantnými lekármi v projekte riadenej starostlivosti a pri manažmente cukrovky.

Miroslav MOJŽIŠ - Vzdelaním ekonóm so zameraním na politiku regionálneho rozvoja a politiky EÚ, od roku 2010 pôsobil v mimovládnom sektore ako odborník na verejné financie a európske politiky so zameraním na ochranu a tvorbu životného prostredia, udržateľný rozvoj a boj proti zmene klímy. Pôsobil vo viacerých organizáciách ako programový a projektový manažér. V spolupráci s Úradom splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti a Radou vlády SR pre mimovládne neziskové organizácie pomáhal koordinovať zapojenie mimovládnych expertov do prípravy politiky súdržnosti na roky 2014 – 2020. V súčasnosti na Úrade splnomocnenca pracuje ako odborný garant a koordinátor mimovládnych expertov pre oblasť fondov EÚ.

Ladislav ORAVEC - vyštudoval právo a civilnú službu absolvoval vo feministickom združení žien Fenestra, ktoré sa venuje obetiam násilia páchaného na ženách a deťoch. Takmer 15 rokov pracoval v Nadácii Milana Šimečku ako programový riaditeľ. V súčasnosti spolupracuje s rôznymi mimovládnyimi organizáciami a iniciatívami, najvýraznejšie s Green Foundation. Venuje sa ľudským a menšinovým právam, multikulturalizmu, sociálnym

inováciám a verejným politikám. Je členom Rady Vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť.

Michal DAVALA – Ako advokát sa zameriava na odvetvia verejného práva a na ich európske a medzinárodno-právne aspekty. Spolupracuje s viacerými mimovládnyimi organizáciami na rôznych projektoch v oblasti ľudských práv a ochrane menšín. V minulosti koordinoval implementáciu práva EÚ do slovenského právneho poriadku, podieľal sa na tvorbe zákonného rámca inštitucionálneho nastavenia subjektov v oblasti verejného obstarávania, sektorovej regulácie, nediskriminácie, ľudských práv, verejnoprávnych médií i súdnej moci. Pokrýval aj medzinárodnú spoluprácu s Radou EÚ i Európskou komisiou v oblasti legislatívy. Bol členom Komisie pre novelizáciu antidiskriminačného zákona v SR v roku 2007. Podieľal sa na hodnotení zlučiteľnosti návrhov právnych predpisov s právom EÚ a Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv pre Legislatívnu radu vlády SR a pre vládu SR.

Dana ŠIMOVÁ – od roku 1992 manažovala predvstupové fondy, navrhovala schémy podpory celoživotného vzdelávania a trhu práce, 8 rokov pôsobila ako manažér Európskej komisie vo viacerých oblastiach, hlavne priamych zahraničných investícií a exportu, ochrany spotrebiteľa, či životného prostredia. Má bohaté skúsenosti s programovaním, monitoringom, hodnotením, včítane krízového manažmentu. Od vstupu Slovenska do EÚ spolupracuje pri vypracovaní analytických a programových dokumentov, ako aj hodnotení pre potreby rozličných ministerstiev a EK. Má dlhoročnú prax v príprave strategických rozvojových materiálov a manažovaní medzinárodných expertných tímov.